

Vaimse pärimuskultuuri liigid

5.1. Uskumused, tavad, jutupärimus

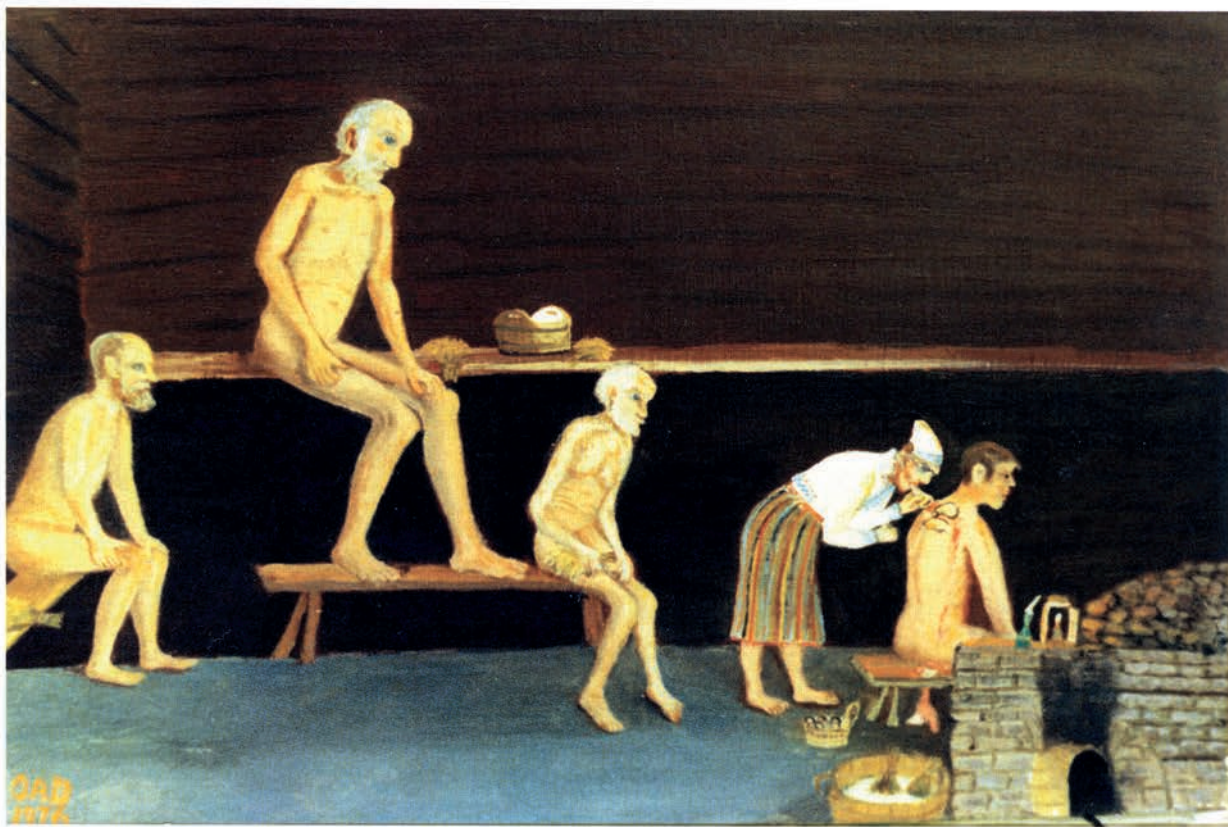
5.1.1. Traditsiooniliste tegevusalade ja loodusega seotud uskumused ja tavad

Tuleb kohe öelda, et see on teema, mida pole seni süstemaatiliselt käsitletud. Ometi on loitsud, uskumused, käitumisnormid ja *kunsid*, jutud mütoloogilistest olenditest jne kihnlaste igapäevaelu osa, on seda osalt tänaseni. *Kunts* märgib rahvapärast tarkust, majandusnippe, kogemustel põhinevat käitumisõpetust, eetikat, tabude, keeldude ja käskude süsteemi. Tegemist on fenomeniga, kus usundiline traditsiooniline juturepertuaar kinnitab uskumuste ja kommete süsteemi, millest kõneldakse isiklike kogemuste ja üleelatud eluseikade kaudu (Summatavet 2010: 27). On selliseid, mis on kuulunud nii naiste kui meeste maailma kui ka selliseid, mis on kindlamalt seotud vaid ühe sugupoole tegemiste ja kogemustega.⁷

Kõigile olid tähtsad **kuufaasid** ja nende mõju inimtegevusele – noorel kuul oli kasvatav, edendav, vanal kahandav mõju. Üldtuntud olid samuti head ja halvad päevad mingite tööde alustamiseks.

Palju uskumusi ja keelde oli seotud **tulega**, ning need puudutasid nii mehi kui ka naisi. Elava tule kui soojuse ja eluandja austamisega oli seotud lõkketegemine jaanipäeval. Tulle ei tohi sülitada ega piima tulle ajada, seal ei tohi põletada sulgi, luuda jm – sellel kõigel olid negatiivsed tagajärjed (ERA II 79, 423–427 – T. Saar 1934). Jõulu- ja nääri-laupäeva öösel pidi öö läbi tuli toas olema, paastumaarjapäeval ei tohi aga tuli paista orasele – tulevad *tulipiäd* (tungaltered). Tuli ja suits olid puhastava toimega, eriti kadakasuits. Kuid tuli hoiduda tule kahjuliku mõju eest. Jaagu Tiiu teadnud tulesõnu, millega tuld peatada (ERA II 79, 451 (6) – T. Saar 1934).

⁷ Pikemalt ei peatuta kalendrikommetel, millest Rosaali Karjam on kirjutanud autorile (EFA II 49, 1–39) ja Kärt Summatavetile, kes on neid ka avaldanud (Summatavet 2010). Svea Aaviku koostatud ja Mark Soosaare toimetatud raamatus *Elumõnu*. Ärma Roosi sisalduv peatükk „Aastaring” sisaldab palju sellist, mis ei ole Kihnule omane ning mis on „mitmelt poolt kokku kirjutatud”, nagu ta ühes kirjas mainib.



„KUPPUDE PANEMINE SAUNAS” | CUPPING IN THE SAUNA

Erakogu | Private collection

1976

August Oad: Kihnu naine saunas kuppu laskmas. See oli kõva rohi vanadele meestele. / A Kihnu woman cupping in the sauna. This was strong medicine for old men.

✶ Kihnus köeti sauna reeglipäraselt iga kahe nädala tagant, kuid ka suurte pühade ning pulmade eel, mustade tööde järel ja muidugi siis, kui mehed läksid merele või tulid sealt. Saun oli koht, kus end pesti, ravitseti haiget selga või merel külma saanud keret. Sauna kütjaks oli pere vanim mees või selle puudumisel vanim naine. Parimaks kütmisajaks peeti vana kuu aega, usuti, et siis ei hakka nahk hiljem sügelema. Saun oli ka tähtis arstimise koht. Jaan Oad on oma pildil kujutanud kuppude panemist, mida tavaliselt kasutati siis, kui ihust oli tarvis *sant veri* välja lasta. Kupumoor oli alati naine. Nagu maaliltki näha, pidid kupidatavad olema alasti, kupidaja kandis aga riideid. Naiste ravitsemise puhul oli kupumooril ees ainult põll. Kupumoor luges ravitsevatele peale ka õiged sõnad ning pärast toimingut avas saunaukse ja ütles: „(ravitava nimi) aigus kao, tervis tulõ!”

The sauna was traditionally heated once a fortnight on Kihnu, but also before bigger holidays or weddings, after very dirty jobs and, of course, when men were going off to or coming back from sea. The sauna was a place for washing and treating back pain or a bad cold caught at sea. The sauna was always heated up by the oldest man in the family, or, if he was away, the oldest woman. The best time for going to the sauna was during a waning moon, as it was believed that then your skin would not start itching afterwards. The sauna was also an important place for healing. Jaan Oad has depicted a scene of cupping, a method used when ‘rotten blood’ had to be let out from the body. The copper was always a woman. As the picture shows, those being cupped had to be naked, but the cupping woman wore clothes. When healing women, she only wore an apron. The female copper read out words to those being healed and, after finishing, opened the door of the sauna and said: “Let the sickness of (the name of the person being healed) go, and good health take its place!”

Georg Vahkel: Enne väljasõitu mindi sauna, et oleks puhas. Kunagi ei võinud kindel olla, et pääseb eluga tagasi. (ERM. EA 53, lk 4.)

Georg Vahkel: Before a trip, people went to the sauna to become clean. You could never be sure if you would make it back alive. (ERM. EA 53, p. 4.)

Lk 50 raamatust „Kihnu Jõnnud Jaani silme läbi. Jaan Oadi pildiraamat”

Oluline mõju tervisele oli veel ja vihtlemisel. Sauna tänu- ja terveksvihtlemise sõnu on üles märgitud nii naistelt kui meestelt. Saunal oli kihnlaste elus üldse tähtis koht. Sauna kütjaks oli pere vanim mees või selle puudumisel vanim naine. Saun oli ka tähtis arstimise koht. Näiteks toimetati siin kuppude panemist, kui ihust oli tarvis *sant veri* välja lasta. Jaan Oad on kujutanud seda ühel oma maalil (Kihnu Jönnud, 50). Kupumoor oli alati naine. Ta luges ravitsetavatele peale ka õiged sõnad ning pärast toimingut avas saunaukse ja ütles: „(Ravitava nimi) aigus kao, tervis tulõ“! (samas).

Maagilisi **arstimisõnu** ja **-võtteid** tundsid nii naised kui mehed (Kõiva & Rüütel 2003: 93–100). Viimane kuulsaim arst oli Aru Madli – Irina Sarapik (1870–1958), Kiära vana Jönn oskas aga näpuga verd kinni panna (ERA II 79, 543 (9) – T. Saar 1934). Osa ravivõtteid oli üldisemas käibes ega nõudnud nende kasutajailt erilisi võimeid (vt nt Summatavet 2010: 39–40). Ravitoime oli mõningatel märkidel naiste käsitöodes (Summatavet 2010: 39). Oluline vahend oli punane pael, mis kaitses isegi katku eest ja mis ömmeldi ka musta leinakördi alla. Põrandalt kuuvalgelt võetud tolm aga pidi kaotama kasvajad (ERA II 168, 534 (12) < Peeter Talvik, s.1883 – T. Saar 1937) jne. Eri sõnad ja võtted olid loomade arstimiseks ja nõidusest vabastamiseks (vt nt ERA 133, 517 (172) – T. Saar 1936). Loomade nõiutamist (kaetamist) arstitakse tänapäevani soolaga.

Meeste tööd ja tegemised

Loitse on kasutanud nii mehed kui ka naised (vt Kõiva & Rüütel 2003: 67–111). Meestelt on üles märgitud hülgepüügi sõnu. Kuigi on olemas vaid üksikuid ülestähendusi, võib arvata, et merenduse ja kalapüügiga seonduvate loitsude roll on vanasti olnud märksa suurem. Samuti olid tuntud mitmed kala- ja hülgepüügiga seotud uskumused – eufemismid („hülgepüügil teda ei tohtind nimetada“), kala- ja hülgepüüki soodustavad ja takistavad ilmastikunähtused, ended ja toimingud (näiteks reede ja esmaspäev olid õnnetud päevad, mil ei mindud kalale, ka kurat ei tohtinud öelda) (KKI 7, 107 – R. Viidalepp 1949). Naine oli siin halb enne – kui naine, eriti aga sigimatu või vaene, kehvalt riides naine (tänapäeval peamiselt vanatüdruk või lesknaine) kalale minnes vastu tuleb, võib rahulikult koju tagasi pöörata – saaki pole loota. Sellel on nähtavasti ühelt poolt kristlik taust, teisalt on siin tegemist tavalise analoogiamaagiaga: vaene või kehv vastutulija põhjustab ka kehva saagi.

Ka ei tohtinud oma naist puutuda ööl enne hülgepüügile minekut. Laulgi ütles:

Kes katsun üese oma naist,

sie ära rikkun ülgepüüst... (Rüütel jt 1974. Tekstivihik, lk 14).

Samas olid naistel omad salavõtted, kuidas ettevõtmist soodustada. Selleks tuli näiteks salaja nii püünistele kui ka kalamehele soola peale raputada.

Merel olid omad *kunsid*. Kui vesipüks kipub laevale peale tulema, *peab ede baki peale minema ning kirve ülal hoidma, siis vesipüks sajab maha* (ERA II 79, 467 (1) < Jaan Uuetoa, sünd. 1859 – T. Saar 1934).

Mõni mees osanud sõnuda koguni püssid seisma. Sääreküla mehed läinud kord hülgepüügil riidu ja sõnunud teineteise püssid kinni. Tekkis suur pahandus, sest see oli kogu seltsi kahju. „Pidäda vanadõ mieste käest pärast peksta saama” (ERA II 133, 51 (8) < Jüri Laarens, sünd. 1870 – T. Saar 1935). Ala Jaagup osanud aga koguni pulmapüssid peatada. Püsse olnud „nii palju tee ääres nagu kroonus” ja ei julgetud hobustega läbi minna. „Vana tein ikka: Pita-pata, pita pata!”, muid sõnu sekka ka. Mitte üks püss põlõ pauku suan tehtud. Kui obosõd juba ää pandud oln, siis Juagup ütlen, et „nüüd laskõ piäle!” Selge tulõpuru oln siis taga” (ERA II 133, 51 (7) < sama – T. Saar 1935).

Taari- ja õlletegemise sõnu lugenud ikka see, kes seda parajasti valmistas, naine või mees.

Vanemal ajal, kui külvajaks oli mees, arvati koguni, et naise külv kasvatab ohakaid ja võtab naabri põllult vilja. Vaid lesknaine võis põllest külvata. Meestel olid külviga seotud omad rituaalid: enne külvamist võeti kaabu peast, tehti risti ja visati teri nelja ilmakaarde. Usuti ka, et külvates peab olema laulatussõrmus sõrmes. Külvata ei tohtinud madisepäeval, esmaspäeval ja reedel, ka loodetuulega polnud see soovitatav. „Kui mua õiseb (ämblikuvõrgud kastes), olla külvi tund (hea aeg)” (ERA II 133, 519 (3 – 7) < Mihkel Niit, sünd 1888 – T. Saar 1936).

Meestel olid omad *kunsid* hobuste tarvis (ERA II 79, 527 (8) – T. Saar 1934). Aga nad võisid teise looma ka kahjustada: üks Kihnu mees nõidunud saarlase sea surnuks, kui see ei lasknud tema laeva peale kive võtta (ERA II 79, 529 (12a) – T. Saar 1934).

Naiste tööd ja tegemised

Ainult naiste hooleks olid pulmakommetega seotud loitsud ja loitsulised laulud – tanutamise sõnad, „Nutt ehtides või elades”, „Ära löö silmi tulele” jm. Suur osa pulmalauludest olid algselt loitsulise tähendusega, soodustades nooriku sobitumist uude keskkonda ja pere õnnelikku käekäiku.

„Jüri, kaitse karjakest!” oli perenaise või peremehe sõnuda. Jüripäev oli hobuste püha ja siis mindud hobusega põllule. Kihnus käisid noored (enamasti tüdrukud) lambaid karjatamas, lehmi peeti vabalt. Lastel on viisiks karjas käia esimestel päevadel pärast väljalaskmist – siis karjatati lehmi ja lambaid. Karjas olemine

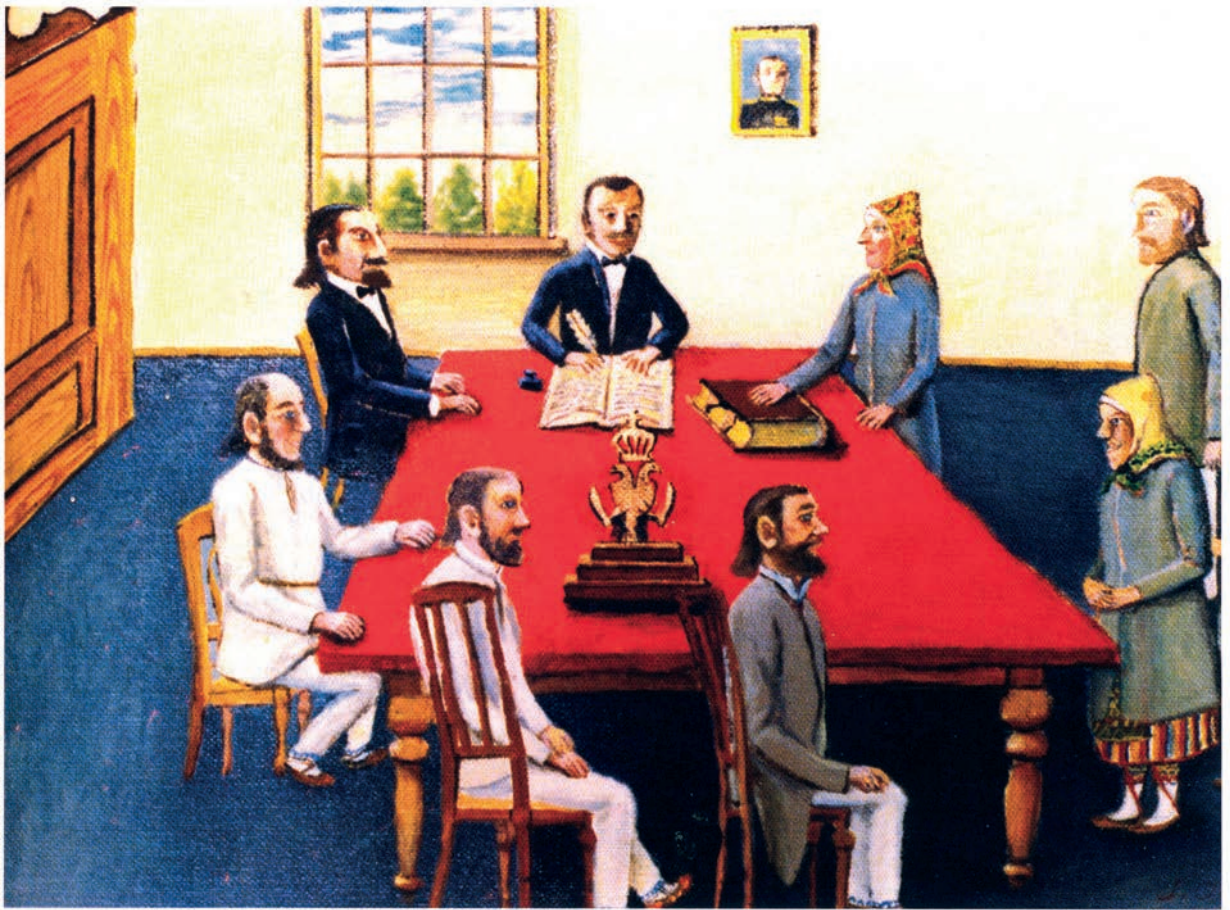


Vardakudumine: ees Helmi Vassiljev lastelastega, vasakul Salme Valm. Krista Saare foto 2011

oli „ainult nimeks” – mängiti, tehti tuld, joosti läbi suitsu ja tule (ERA II 79, 481(4) < Mari Vidrik, 1877 – T. Saar 1934). Lapsed lugesid päikese väljakutsumise sõnu, lepatriinusõnu jms.

Karja kaitseks ja edendamiseks sooritati mitmesuguseid toiminguid karja kevadel väljalaskmisel – terariist pandi rehealuse läve alla, hobuselakk ja kanamuna karjamaale suure kivi alla jms. Nagu mujal Eestiski, oli tuntud ka karjaste kastmine esimesel karjapäeval. Karja võis aga kahjustada näiteks naabrinaine, sõnudes härja või sea söömise kinni või seale täid selga. Ka oma looma kiitmine mõjus halvasti.

Naistel oli palju ka tubaste töödega seotud sõnu ja toiminguid, käske ja keelde. Tuntud olid lüpsilaulud ja võitegemise sõnad. Tähtis toiming oli leivaküpsetamine. Päts tuli voolida pealt libedaks – siis sünnivad ilusad tütrede. Kui leib ahjust välja võeti, vaadati: päts lõhki – pere kaob, „põnn kasvab välja” – sünnib peret juurde. Leiba ei tohtinud lauale panna, lõigatud poolega ukse poole – see tähendas, et keegi perest peab lahkuma; kui leivatükk maha kukkus, tuli suud anda – leiba pidi austama.



„KADAKA MARI KOHTUASI” | KADAKA MARI'S COURT HEARING
Erakogu | Private collection

1976

Jaan Oad: Kihnu vallakohtus ca 1850. aastal. Kadaka Mari lubanud mõisa karja ära nõiduda, mille pärast mõisahärra ta kohtusse kaevanud. Kohus määras Marile 15 ehk 25 vitsahoopi, ei mäleta kumb arv on õige. | Kihnu district court ca 1850. Kadaka Mari had vowed to cast a spell on the manor flock, for which the lord of the manor had sued her. The court sentenced her to 15 or 25 birch blows, I can't remember which exactly.

✳ Kadaka Mari kohtuasja kujutav maal on üks Jaan Oadi tuntumatest piltidest, mis on tähelepanu pälvinud just oma ainese poolest. Lisaks Jaani enda poolt kirja pandud seletusele Kadaka Mari süü kohta on käibel ka teine lugu. Nimelt olla Mari nõidunud mõisa põldudele põuda. Kohus määranud talle karistuseks 100 vitsahoopi, kuid keegi ei mäleta, kas ta nad ka kätte sai. Jaan Oad on oma pildile Kadaka Mari loost maalinud nii kohturuumile kohast atribuutikat kui ka vastavad ametimehed. Nii on kaleviga kaetud laual äratuntav kohtukull ehk kohtupeegel, mis pidi võimusbolna kohtuskäijates aukartust äratama. Seinale on Jaan maalinud aga tsaaririigis toona valitsenud keiser Nikolai I. Näha on, kuidas kohtualune Mari seisab, käsi Piiblil, ja temaga kaasas on ilmselt tunnistajatena veel teisi Kihnu naisi. Mustades kuubedes meestest üks on kohtukirjutaja ja teine kohtu eesistuja. Esiplaanil istuvad kolm kohtumeest on kihlastest kaasistujad. Nad on äratuntavad ka oma lihtsama riietuse poolest.

The painting depicting Kadaka Mari's court hearing is one of Jaan Oad's best-known pictures. It has drawn so much attention because of its subject matter. There is another explanation apart from Oad's own: namely that Mari had cast a spell and brought drought on the fields of the manor. The court sentenced her to 100 birch blows, but no one remembers if she ever received them. Oad has painted both befitting attributes and relevant officials in his picture of Kadaka Mari's story. Thus on the table covered with a woollen tablecloth one can recognize the 'court mirror', which was supposed to inspire awe in the accused as a symbol of power. Oad painted a picture of then Governor of Tsarist Russia, Emperor Nicholas I onto the wall. We can see how the accused, Mari, stands with her hand on the Bible, with other women from Kihnu as witnesses. One of the men in black suit is a bailiff and the other one the chairman of the court. In the foreground, there are three Kihnu men who form the jury. They are easily recognisable because their clothes are much simpler.

Lk 27 raamatust „Kihnu Jõnnud Jaani silme läbi. Jaan Oadi pildiraamat”

Kadrilapäeva õhtul ei tohtinud kududa ega kedrata – lambad ebaõnnestuvad; ka ei tohtinud pead kammida – juuksed lähevad halliks. See oli aga sobiv aeg tüdrukute juuste ja hobuse laka lõikamiseks: kasvavad hästi. Kudumiseks olid eriti soodsad kasuõhtud – neljapäeva ja pühapäeva õhtud, kuid siis ei kraasitud, kedratud ega tehtud merepüüniseid. Uut tööd alustati hommikul või noore kuu ajal – siis saab ruttu valmis. Vardakudumist ei tohtinud lõpetada varda keskel, muidu jääb veimekirst pooleli ja ei saa mehele. Kui varras läheb katki, tähendab see halba. Käsitööga oli seotud hulk muidki kuntsõ (Summatavet 2010: 27–36).

Omad tavad ja uskumused on seotud naiste riietusega. Tanu tuli pähe panna hommikul ärgates enne, kui jalad puutuvad maad, kohe ka vöö vööle siduda – on *venümise vastu*, sealjuures kindlasti *küüsiline* pool peale – aitab kurja eemale hoida. Jaki nõöbid peab kinni nõöpima ülalt alla ja *kört* (seelik) selga panna üle pea, sisse ei tohi astuda, muidu jääb kasv kinni. Tänaeni elav on värvide sümbolika ja sellega seotud naiste seelikute semantika: punane on nooruse ja rõõmu värv, sinine ja must on seotud leina ja vananemisega (lähemalt Rüütel 1995; TF 9; Jõeste 2008). Väga tähtsaks peetakse abielunaise staatust sümboliseerivat põlle, kuid tanu on käibelt kadunud suuresti tänu meestele:

Juba 30-ndatel mehed naeruvääristasid naise nende riietuse pärast, just igapäevane tanukandmine oli sel ajal meeste poolt pilkeobjektiks. Samas peavad mehed endiselt väga oluliseks põlle kandmist ja jälgivad selle traditsiooni hoidmist hoolega ja peavad tähtsaks et põllemuster oleks ilus (soovitavalt neeruline) ja põll peab õige pikkusega olema (Mare Mätase kirjast).

Olulised olid ka muud käitumuslikud tavad: kahe istme peale ei tohi istuda – hakatakse taga rääkima, kaevule ei tohi istuda – peres võib keegi uppuda jne (Rosaali Karjam, TF 3). Naiste tööde ja igapäevaste tegemistega seotud uskumusi ja kombeid vt veel TF 2, 3; Summatavet 2010.

Lastega oli seotud maagilise tähendusega toiminguid, mis enamuses olid tuntud Eestis laiemaltki. Kui last esimest korda vaatama mindi, viidi hõberaha ja titeputru. Kui esimene hammas tuli, sidus hamba leidja poisile rätiku kaela, tüdrukule pandi helmed kaela. Kui laps hambaid murdma hakkas, loeti: „Kilk, seh, võta luuhammas, anna mulle raudhammas,” ning piimahammas visati ahju peale. Kuntsidega arstiti ka lapsi: koera viga (kõõrdsilmsus) arvati tekkivat sellest, et koer ehmatanud last kandvat ema, selle raviks viheldud saunas vanakuu neljapäeval nii last kui ka koera; konna viga (lapse suu liikunud nagu konnal) tekkinud sellest, et kärnkonn ehmatanud last ootavat ema, raviks vajutati konnaga jne.

Laste töökasvatuse kõrval kasutati nende ebasoovitavast käitumisest hoidumiseks ka mitmesuguseid lastehirmutisi (ERA 133, 95/7 – T. Saar 1935). Oli ka hoivatavaid keelde halbadest tegudest hoidumiseks: kes ema lööb, selle käsi kasvab hauast välja ja kaarnad tulevad seda nokkima (~ küla koerad närima või peale

kusema); kui linde viskad või nende mune rikud, kasvab linnu pea kurgu alt välja; kui pääsukese poegadele või munadele viga teed, tulevad *piästlikutäpped* (tedretähnid); kui õunu varastad, hakkavad need kõhus kasvama jne (ERA II 133, 610 – T. Saar 1937).

Loomulikult ei puudunud armumaagia – selleks valmistati eriline karvakakk, saunas loeti mehelevihtlemise sõnu (Kõiva & Rüütel 2003: 108–109) jms. Eriti tugeva maagilise toimega oli oinakoti pealt niidetud vill, mis tegi tüdrukud poisitele meeldivaks (Summatavet 2010: 27). Tüdrukutel oli hulk võtteid tulevase ennustamiseks, eriti aastavahetusel. Sigimatud naised olevat käinud aga kevadisel ajal vana kabeli müüridel alasti tantsimas (DV 001. I 1 < Rosalie Karjam, s. 1935 – I. Rüütel, kaamera A. Vissel 1996; DV 001. II 16 < Elisabet Leas, sünn 1930 – I. Rüütel, kaamera A. Vissel 1996). Valgetes särkides naisi nähtud surnuaial tantsimas veel pärast viimast sõda (Karjam 2008). Tänapäevani usutakse, et kurja silmaga on vaadatud näiteks kättemaksuks vanade peigmeeste eest, mille järel imik nutab ööpäev läbi või loomad surevad (Mätas 2011).

Mitmesuguseid tavaelu ja töödega seotud *kuntsa* oli tegelikult nii naistel kui ka meestel hoopis rohkem. Siinkohal olgu neile tähelepanu juhitud vaid kui kihnlaste eluolu ühele olulisele tahule, mis pole aktuaalsust kaotanud tänaseni, vähemalt vanema põlvkonna seas. Tänapäevani arvatakse, et *kuntsa* ei tohi teistele edasi anda, muidu kaotavad need mõju.

Haiguste ja nõiduse vastu saadi abi ka kirikuveest ja lauluraamatust lugemisega (KKI 7, 271-2 < Gustav Oad, sünn 1875 – R. Viidalepp 1949). Usk jumalasõnasse on tugev: jumalasõna ei hävine – laevaõnnetusel uhutakse hukku piibel randa, tulekahjus jääb piibel terveks. Ka veendumus, et Seitsme Moosese raamatuga saab nõiduda, on tänaseni vankumatu. Jumalasõna ja *kuntsa* tavaliselt ei vastandata, justnagu pulmadeski on segunenud eelkristlikud ja kristlikud elemendid (vt Rüütel 1985).

Tavaelu uskumusi ja praktilise eesmärgiga *kuntsa* ei käsitata kui ebausku, vaid tavaelu osa, ennast identifitseeritakse kui õigeusklikke, kes „ebausku“ ei pea.

Roosi nimetab kuntsiks nähtavasti ravi-, tõrje- ja kaitsemaagiliste võtete kogumit, millest sõltub Kihnu inimese meelerahu ja usaldus, säilib õige vahekord ümbritseva keskkonnaga ja turvatunne. Kuntsist avalikult ei kõnelda, kuid mitmesuguseid rahvapäraseid kombeid ja õpetusi austatakse ja järgitakse tänini. Kunts elab kalapüügil, koduses majapidamises, rõivaesemete valmistamisel, rahvapärase ravimise ning pühade ja siirderituaalide kombestik (Summatavel 2010: 28).

Kõik teadmised ja oskused ning käsud-keelud moodustasid kogukonna toimimisreeglistikku, aitasid elus toime tulla, ennast kindlamalt tunda ja elada turvalisemat elu.

5.1.2 Mütoloogilised kujutelmad, isikujutud ja kohapärimus

Kõigele vaatamata on Kihnus säilinud ka paljud muistsed usukujutelmad ja tavad. Mütoloogia, kohapärimus ja isikujutud on Kihnus omavahel segunenud, reaalseid isikuid on mütologiseeritud ja mütoloogia seondub reaalsete isikutega ning kõik paigutub kohalikku maastikku.

Haruldane on teade **muistsest ohvripaigast**: enne seda, kui Kihnus kirikut polnud, olnud üks koobas, sinna viidud kanapoegi ohvrilava peale; kel kanu polnud, viis metsalinde (ERA II 133, 104 (6) < Mari Vesik, s. 1877 – T. Saar 1935).

Haruldased on ka teated **maa-alustest**. Ilmselt on siin tegemist manala kujutelmareliktidega, mis oli eesti muinasusundis surnute asupaik. Madli Kiigajaan (sünd 1869) on rääkinud, et maa all kuuleb ketramist. Olla *mua-alusõd*. Arvatud, et olla tavalised inimesed, teha sedasama tööd mis maa peal ning kedrata.⁸ Kõneleja ise ei usu – inimesed ei saa maa all olla terved, “nendel põle õhku mitte” (ERA II 133, 115 (5) – T. Saar 1935). Madli Vambola (sünd 1882) aga teadis, et *mua-alusõd* olnud Liiva-aia suure kivi all. Kuulda oli „pisike kidin, nagu lapse iäl kivi all”, samas nähtud ka nägemisi (ERA II 168, 496 (1) – T. Saar 1937).

Tuntud on olnud usk, et laudil on **vaimud**, kellele tuleb süüa viia. Siin on nähtavasti tegemist reliktse kujutelmaga elamu ülaosas olevatest esivanemate vaimudest, kellele tuleb viia ohvritoitu, et tagada nende heasoovlikkus. Mari Vesik (sünd 1877) on jutustanud, et toa peal olid vaimud, kes võtsid süüa ainult hõbetaldrikul (ERA II 133, 101(4) – T. Saar 1935). Ka pulmakommetes ja -lauludes on maja ülaosal õnnetoov tähendus: pruudi uig heidetakse partele, sest

iä õnn käüb õrsa kaodu,

param õnn käüb parsa kaodu... (Kõiva & Rüütel 1977: 348 jm).

Tõnisepäeval viidud laudile vaimudele seapea. Mari Vidrik (sünd 1877) on rääkinud aga, et enne jõule viidud ka väravapostide otsa vaimudele süüa, aga (ilmselt tõrjeks) ka soola (ERA II 79, 437 (7) – T. Saar 1934).

Nii meestelt kui naistelt pärineb teateid **irdhingest**: „Inge rändamine – ing tuleb kehast ja käib kaugel” (KKI 7, 216 < Toomas Lamend, sünd 1891 – R. Viidalepp 1949). Irdhing on tavaliselt kärbes või mõni sitikas. On jutustatud, kuidas mehel lennanud hing kärbsena välja. Sulased pööranud ta ümber, et kärbes ei saaks tagasi, ja mees surnud (ERA II 79, 457 (5) < Marta Sutt, sünd 1910 – T. Saar 1934). On räägitud ka, kuidas sitasitikas või kärbes lendas elutusse kehasse ning viimaks tulnud *eng* jälle sisse (ERA II 58, 343 (6) – T. Saar 1932). Surnud mõisnikul tulnud jännes suust välja ja hakanud käima kodukäijaks. Irdhingega on seotud ka **luupainaja** kujutelm. Tuntakse nii inimese kui ka lehma luupainajat ning erinevaid viise

⁸ Setu rahvalauludes on säilinud kujutelmad maa-alusest surnute maailmast, kus elatakse tavalist elu ja tehakse samu töid mis maa pealgi.

sellest vabanemiseks. Arvati, et painajaks käib inimene, keda on kas meelega või kogemata solvatud või siis käiakse kadedusest, ka armukadedusest.

Mare Mätas jutustab: *Arvatakse praegugi, et üks teatud inimene käib painajaks. Jah, vanasti käisid osad ka loomadel painajaks ja see 19. saj. painaja lugu on tänasega nii palju muutunud, et siis võis painaja inimese kehasse näiteks suu kaudu kärbsena siseneda ja siis lendas eng vällä, pärast pidi kärbes, mesilane vm tagasitee üles leidma, muidu inimene suri. Kui õnnestus kärbes vigaseks lüüa, võis painaja kätte saada, näiteks lonkas hiljem inimeseks muutununa. Painajate vastu võitlevad paljud veel tänapäevalgi Kihnus: varbaga tuleb ristimärk teha jpm, mis üksteisele õpetatakse. Mitmed teavad, kes neil painajaks käib ja mille pärast. Kõige värvikamad selles huvitavas maailmas elavad inimesed on muidugi Roosi ja Virve, kellel on tuhat kogemust, kuid on ka minuvanuseid, kellel luupainjad käinud, kes teatud suguvõsa poolt saadetud võitluses peigmeeste pärast, kättemaksuks. On ka nii, et mõni tunneb oma painaja ära, mõni mitte. Kättesaamiseks samad meetodid nagu lambaniitajälgi, tuleb teha sauõpuell, siis tuleb painaja varsti midagi küsima. Nii sai minu naabrinaine ka lambaniitaja kätte, kuigi väitis end mitte sellesse uskuvat (Mätas 2011).*

Tänase päevani liiguvad jutud *lambaniitajatest* – erilisest needusest, mis ühele perele peale pandud, kes varastanud magasiidast valla raha. Jutte on rääkinud nii mehed kui naised. Veel hiljaaegu kartsid lapsed pimedas ristteel villapõletajat kohata (salaja vööra lamba pöselt niidetud vill tuleb igal aastal ristteel ära põletada ja taas uus hankida).

Hingekujutelmad ilmnevad ka matusekommetes. 1961. aastal sündinud Endrik Vesmann jutustas, et kui ta emaema ära suri, pani ema ka hingele kausiga putru, võid ja piima kirstu ligidale. Kui maetud oli, pani õlgi haua juurde männi alla: kui hing väsinud on, tuleb siia puhkama (ERA II 133, 53 (2) – T. Saar 1935).

Rosaali Karjamilt (Härma Roosi, sünd 1935) pärineb järgmine teade: 40 päeva jooksul pärast surma pidi hing käima kõik kohad läbi, kus inimene eluajal on käinud, ning selle aja sees ei tohi pärgi haualt ära koristada, muidu hing ei tunne ära kohta, kuhu peab tagasi minema (**VIDEO1**, TF 10). Surnud lapse juurest lennanud aga lapse vaim ära väikese linnuna (ERA II, 19 (3) < Pärt Vesik, sünd 1873 – T. Saar 1935).

Nii mehed kui ka naised uskusid erilistesse **kaitsevaimudesse**. Toomas Vesik (sünd 1874) ja Mari Saar (sünd 1883) on jutustanud **nirgist** kui maja kaitsevaimust ning koguja lisab sellele seletuse: „Igal majal arvatakse see olevat, alates maja esimese palgi kohalepanekust. Antakse talle vaimu (haldja) tähtsus. Kui nirk majast lahkub, järgneb paari päeva pärast tulekahi” (ERA II 133, 485/7 – T. Saar 1935). Nirki kui kaitsevaimu mäletati veel läinud sajandi keskpaiku: „Igal majal peab oma nirk olema” (KKI 7, 321 < Mihkel Niit, sünd 1888 – R. Viidalepp 1949). „Igas elukohas

peab olema vaim. Majas ka, praegu nimetatakse nirk" (KKI 7, 107 < Timofei Vesik, sünd 1874 – R. Viidalepp 1949).

Laeva kaitsevaimudest on talletatud palju jutte. Mehed on rääkinud sellest isiklike kogemuste põhjal, kuid teema pole naistelegi tundmatu. Laevavaimul olnud erinevad nimed: *vaadõrmann*, *kotsmann*, *kotõrmann* (ERA II 58 < Liis Sepp, 1886 – T. Saar 1932). „Laevas on protermann, tuleb kõrinal vahel, justkui jumalast loodud kaitsevaim" (KKI 7, 107 < Joop (Hiob) Vesik, sünd 1883 – R. Viidalepp 1949). Viimasel ajal on üldistunud nimetus *potermann*. On jutustatud erinevaid lugusid, kuidas *potermann* on laeva hukkumisest päästnud (vt nt Saar 2009: 38). Vahel räägitakse ka nimetutest laevavaimudest, tänu kellele keegi madrustest või kogu laev pääseb hukust (ERA II 59, 198/9 < Peeter Leas, 1873 – T. Saar 1933; KKI 7, 195 – R. Viidalepp 1949 jm).

Mütoloogilistest olenditest oli üldtuntud **tuliänd** – varavedaja. Naised teadsid, kuidas sellega käituda: kui särgisaba lõhki käristada või jalge vahelt vaadata, laseb ta varastatud varanduse maha; viimasel juhul tuntakse ka ära, kes tulihännaks käis. Mehed on teadnud aga *tuliänna* sõnu: tuli öelda: „Setse kuratit ies, kuiõs luhega taga", ja tuliänd kadus (ERA II 58, 451/3 < Toomas Vesik, s. 1874 – T. Saar 1932).

Müstilised **merelehm** olnud sinised või sinakashallid, inimesi nad kartnud, aga kui kätte saadud, andnud palju piima. Usuti, et kui inimene merelehmadele mere poolt oma jäljed ümber saab, siis ei saavat need enam tagasi minna. Jaagul olnud sinine merelehm Pälitrannast nii saadud (ERA II 58, 365 < Mari Rand, u. 80 – T. Saar 1932). Kord tulnud merelehmad mäele. Inimesed saanud mere poolt läbi ja saanud nad kätte. Karjane nutma: „Andkõn'd mu lehmad käde!" (ERA II 59, 551/3 (1) < Liis Tapp, s. 1843 – T. Saar 1933.) Teine lugu jutustab, kuidas üksainus merelehm saadud kätte ning karjane nutnud: „Üks kolmõst vaja!" (ERA II 79, 435/7 (5) < Mari Vidrik, 1877 – T. Saar 1934.)

Meres on nähtud ka **merehobuseid**, **meresigu** ja **mereinimesi**. Kiveslao otsas mere peal olnud suur hobune „nagu mede kamber" – inimesed katsusid ruttu eemale sõuda (ERA II 59, 495 (4) < Tiiu Kosser, s. 1864 – T. Saar 1933). Merereinimest nähtud ka Pärnu jões – „taga oln kalaoim" (ERA II 59, 483 (3) < Mari Sepp, 1861 – T. Saar 1933). Saarul tõmmatud aga mereinimene välja – „inimese piä, tagant ülge". Pandud vanni, haledast nutnud ise. Pärast lastud lahti (ERA II 59, 503 (5) < Peeter Leas, s. 1873 – T. Saar 1933). On räägitud ka vaaraoinimestest, kes nutnud meres. Kihnus elanud juut Mooses Schafran rääkinud, et vaarao sõjavägi muudeti Punases meres pool-kalaks, pool-inimeseks (ERA II 133, 9 – T. Saar 1935).

Maa peal nähtud aga **krooniga ussi**, kroon olnud nagu kukehari. Vilistas teisi appi. Kel ussi kroon oli, see võitis kõiki, ka kohtus sai õiguse (ERA II 133, 41 (2) < Mihkel Rand, s. 1883 – T. Saar 1935). Teati ka ussisõnu ning usuti, et „uss käinud mehel suust sisse" (KKI 7, 269 < Gustav Oad, s. 1875 – R. Viidalepp 1949).



Kassikivi Rootsikülas. Õ. Tähtla foto 2002. ERA, VF 5378

Kihnus on olnud kohad, kus **mets eksitab**. Vanasti olevat seal olnud vanapagana jäljed või vanapagana tee. Pärnametsas olnud vanapagana jäljed, eit eksinud, Meie Isa palve aitas välja (ERA II 133 , 31 (1) < Liis Allik, 1870 – T. Saar 1935). Usk eksitajasse pole kadunud tänaseni. „See juhtub ikka ja jälle inimestega pimedas, kel sinna asja ning kes seal piirkonnas (ikka Linaküla – nõidade küla) palju käivad. Mõnel päeval (öösel) ei saa enam metsast kuidagi välja, käid lõputult kasvõi hommikuni” (Mätas 2011).

Elav on ka usk **unenägudesse**, „**nägemistesse**”, „**kuulmistesse**” ja muudesse ennetesse, eriti surmaennetesse. Paljud inimesed on näinud oma lähedaste surma ette. 1861. aastal sündinud Endrik Vesmann aga on jutustanud: vana aasta õhtul pühib pereisa pöranda üle, purud paneb külimittu. Eha lõpul paneb need toa taha maha ja asetab neile kummuli külimitu. Ise seisab sellel püsti, siis kuulab, mis uuel aastal juhtub: kust kuuldub kolinat, seal surrakse, kus kellahelin, seal pulmad (ERA II 133, 53-55 (3) – T. Saar 1935). Uskumus, kuid ilma erilise rituaalita, on püsinud tänaseni. Paljud kihnlased mäletavad Võhke Jaani ning tema ennustusi enne sõda (sõda, väljaränne, tülid maade pärast), mis kõik täide läinud. **VIDEO 1**

Tänapäeval elab usk **kummitustesse ja kodukäijatesse**. Nendeks võis olla kolin saunas, must koer metsast, must kass akna taga, surnud naine ilmutamas ennast metsas männikäbisid korjamas või naabripäris lihapüti taga, suur halli habemega mees, kes tuleb vastu ja kaob ära, valgesse riietatud naine pörsastega, vaim metsa vahel. Paljud mehed on salapäraseid kuulmisi kuulnud või nägemisi näinud Lüllemäel, kassikivi juures, laevas jm (Saar 2009). Linaküla all läinud aga laev karele ning inimesed käinud pärast kummalist valgust vaatamas, mis põhjast pinnale helkis (suulised andmed Rosaali Karjamilt).

Kõige värskemad kummituslood on seotud 2008. aastal valminud Kihnu muuseumiga, mis ehitati ümber vanast koolimajast:

Veel üks huvitav seik tänapäevast, nimelt muuseumis kummitab! Muuseumi ehitamise käigus kaevati sealt ümber mitu skeletti välja ja sel talvel ka, kui koolimaja torustikuga miski häda oli, leiti paar luustikku. Ei tea, kas nemad kummitavad või keegi teine. Igatahes kui pimedal talveöhtul liiga kauaks üksi muuseumisse jääda, võib kummalisi hääli kuulda, mis juhtus Veronikaga, kes kuulis nutvat ema ja last kõrvaltoas ning käis vaatamas, hüüdmast. Vana rahvamaja oli tuntud koht, kus kummitas ning seal pimedas üksi olles võis kirves peast mööda uksepakusse lennata. Sama lugu praeguses koolimajas, kus ka ikka aeg-ajalt kuulmisi kuulda on. Viimast seostatakse ühe õnnetu lapsevaneema surmaga (Mätas 2011).

Kohapärimustes ja isikuloolistes juttudes on tegelasteks enamasti mehed, kugi jutte teavad kõik. Populaarsed on **rahaaugumuistendid**. Küll on püütud raha unes saadud õpetuste järgi välja kaevata, kuid viimasel hetkel on see ikka ebaõnnestunud. Kaevajad olid mehed. Peidetud varanduste juures juhtus uskumatuid lugusid. „Tioaigas oln kass kivi otsas, lambaravad kaelas ning valvan rahaauku, mis kivi all oln“. Kivi kutsutakse tänaseni kassikiviks. Üks ruhnlane jäänud seal magama, hommikul olnud taskud raha täis (ERA II 58, 371 (40) < Liis Alas, 82 – T. Saar 1932).



Lüllemägi. E. Lassi foto 1964. ERA, F 07258

Madli Sutt (sünd 1876) on rääkinud järgmise loo: emaisa Jõnn tahtis minna Entsika Liisu juurde, nägi kassikivi juures suurt tuld, tule ümber mängitud pilli ning tantsitud. Mees küsinud piibule tuld. Antud terve kühvlitäis sütt, mis muutus hiljem rahaks (ERA II 59, 537 (2) – T. Saar 1933). Üks Rootsiküla mees näinud aga Kuraga aidas tuld. Tule ümber olnud pisikesed poisid, kellelt mees küsis tuld, need andnud ja pannud süsi veel ka *rua* vahele – kodus muutunud kõik rahadeks (ERA II 58, 489-491 (172) < Jaan Lamend, 1856 – T. Saar 1932).

Peidetud varandusi, mida seostatakse tavaliselt mereröövlitega, olnud mujalgi. Ühel vanatüdrukul jäänud ader põllul rahapaja sanga taha kinni, kuid kuradi nime-tamisel vajunud maa põhja. Lool võib olla tõsieluline algpõhjus: Tiiu Kosser on jutustanud, kuidas ta olnud Pullil tüdrukuks ning kündes jäänud vaskkatla sang adra otsa (ERA II 59, 493 (3) – T. Saar 1933). On ka andmeid juhuslikest rahaleidudest.

Rahapajajutud on innustanud ka eri põlvkondade lapsi üritama neid välja kaevata. Mare Mätas:

Kord otsustasid minu naabripoisid kopaga kaevama minna, et lõpuks varandus kätte saada. Ühed minuvanused poisid lõhkusid vanavanemate majas vana lei-vaahju maha varanduse otsingutel. Enamus kihnlasi on 100% veendunud, et [...] maja on ehitatud saladuslikku päritolu oleva kulla eest (Mätas 2011).

Oluline jututeema oli **katk**. Kihnus on olnud kaks katku, juttudes kõneldakse isegi kolmest. Suur katk oli Kihnus aastatel 1710–1711. Räägitakse, kuidas katk laastanud Kihnud ja jätnud ellu vaid üksikud inimesed. Tänaseni tuntud on ka jutt sellest, kuidas katkuhaiged suletud vanasse puukirikusse ja pandud põlema. Katku surnud inimeste haudade läheduses pidavat kummitama tänapäevani.

Katku mäletatakse mütoloogilise olendina. Esimese katku ajal toonud Pärdu pere tammepaku oma koduõue ning selle katkupaku tõttu jätnud katk nende pere ainsana puutumata (ERA, DAT 87 < Marina Rooslaid – I. Rüütel, A. Vissel, 1996). Ent samast pakust läinud hiljem katk lahti. Pärdile toodud tammepakk. Ühe õhtul kukk laulnud, pakk kargas püsti ning olnudki soldat valmis, nõöbid kiiskasid ees. Käis terve küla läbi, ja kahe nädala pärast olnud katk lahti (ERA II 59, 357 (3) < Madli Sutt, s. 1876 – T. Saar 1933). Hiljem tulnud pakk tagasi ning hakanud *kjöunma*. Talle mässitud ümber kaltse, hõövlilaaste jm ning lastud jälle vesile. Kus maale viinud, seal hakanud taas inimesed surema (ERA II 59, 483 (1) < Mari Sepp, 1861 – T. Saar 1933). Katkupakust jäänud Pärdi õue punaseid linte maha. Kes neid linte pärast kandnud, jäänud elama. Pärast kadunud linnid ka (ERA II 59, 495/7 (1) < Jakob Laos, 1864 – T. Saar 1933). Tuntud oli usk, et katku vastu aidanud punane pael, millest katk üle ei saanud. See pandud maadligi, et katk alt läbi ei pääseks. Pärast esimest katku jäänud alles küll Lülle Lüll, küll üks naine, kes jalajälgi leides neile suud andis. Kihnust kirja pandud katkulood on avaldatud ka trükis (Hiimäe 1997).

Juttude meelisteemaks olid ka kohalikud vägimehed, eriti Lülle Lüll ja Põdra Toomas, kellega on seotud ka üleloomulikke lugusid (Saar 1968). Mõlemad olid ajaloolised isikud. Palju pärimusi on suurest, uhkest ja salapärasest Lülle Lüllest, kes pärast surma kummitab Lüllemäel. Samuti räägitakse kummalisest mehest ja õilsast röövlist Põdra Toomast, kes tegutsenud Pärnumaal, kuid ei röövinud vae-seid kihnlasi, ning imelistest juhtumustest tema pealuuga, mida kasutatud koguni arstimiseks. Tänapäevani meenutatakse kuulsat metskaptenit Kihnu Jõnnu ehk Enn Uuetoad, kelle säilmed 1992. aastal kodusaare mulda maeti. Meenutatakse tema nägemisi jm elujuhtumusi (Saar 2009; Jõgisalu 2009). On räägitud ka võõrastest sõdalastest ja mereröövlitest. Ka kihnlased röövisid saare lähedal hukkunud laevu. Rootsiküla all läinud kord üks laev karile ja röövitud tühjaks. Hukkunud laeva mehed tulnud saarele, ehitanud randa kividest tee ja öelnud, et kui see rohtu kasvab, „minne Kihnu mua ukka“ (ERA II 133, 13 (2) < Liis Ottensson, s. 1875 – T. Saar 1935). Praegu on see veel vaevu näha...

Mütoloogilised kujutelmad ja muistendid, samuti ajaloolised ja isikuloolised jutud, kus on segunenud fantaasia ja reaalsus, on kuulunud ja osalt kuuluvad tänapäevalgi kihnlaste igapäevaellu, on selle osaks. Neil on olnud oma koht nii meeste kui ka naiste elus. Meestega on seotud eelkõige laevadel kogetu, samuti raha-
augujutud ja lood Lülle Lüllest, Põdra Toomast ja Kihnu Jõnnust, kuigi neist teadsid ka naised. **VIDEO 7.**



Kihnu Jõnnu nurk Kihnu muuseumis. Olev Mihkelmaa foto 2009



Rosaali Karjami vanemate pulmad u. 1932. Noorpaar seisab taga keskel, ees istuvad peigmehe sugulased: Rosaali tädi oma ruhnlasest mehe ja lastega (pildil Ruhnu riietes). Erakogu



Rosaali Karjami noorikutants 1958. Erakogu

5.2. Pulmad

Keskseim sündmus, mis koondas enda ümber traditsioonilise kultuuri eri žanre ja vorme ning aitas neil säilida kuni viimase aastakümneni, oli **pulm**. Kahe suguvõsa lepingut kinnitav suguvõsapulm (Sarmela 1981) on põhialuselt ühine kõigile läänemeresoomlastele, ulatub oma juurtega eelkristlikku aega ning kajastab sugukondlikku elukorraldust (lähemalt: Rüütel 1995). Nn kahe poolega e kahe otsaga pulm peetakse eraldi nii pruudi kui ka peigmehe kodus, kusjuures kesksemates rituaalides osalevad mõlemad pooled koos ja need toimuvad vanade regivärsiliste pulmalaulude saatel (lähemalt: Kõiva 1961; Kõiva 1965; Kõiva & Rüütel 1997; Rüütel 2002).

Tähtis koht pulmakommetes on veimede jagamisel. Nooriku veimekirst peab tava kohaselt olema täis peamiselt käsitööesemeid. Seetõttu on pulmad aidanud elus püsida ka traditsioonilistel käsitööoskustel. Samuti on pulmades tantsitud ja tantsitakse tänapäevani vanu tantse. Pulmade eel korraldati nn nuõrikumaja, kuhu kogunesid mõrsja sõbratarid, et aidata tal veimevakka valmistada. Käsitööõhtutel saatis töötegemist alati laul. Hiljem saabusid poisid koos pillimehega ja algasid tantsud.

Kihnu pulm on säilitanud tänaseni hulga vanu pulmalaule ja ka vanade pulmalaulude viisi, mis on kõigi pulmalaulude jaoks üks, ent esineb erikujudena ning varieerub ka sama laulu kestel (näiteid vt Kõiva & Rüütel 1997; näited lk. 65, 69).

Kihnu pulmaviis kuulub eesti ja üldse läänemeresoome kõige vanemasse viisikihistusse (Rüütel 2001) ja selle, nagu ka pulmakommete tervikkompleksi, säilimine tänaseni elava traditsioonina on äärmiselt unikaalne kogu Euroopa kultuuripildis.

Kihnu pulmakombeid, nende tähendust ja muutusi ning suhteid teiste rahvaste pulmakommetega olen põhjalikumalt käsitlenud oma varasemates uurimustes (Rüütel 1985; Rüütel 2009). Neid võib jälgida ka raamatule lisatud videolt. Järgnevalt vaatlen **meeste ja naiste rolli pulmakommetes** sellisena, nagu need on püsinud muistsetest aegadest (vt ka EFA II 49, 40 – 71: Rosaali Karjam autorile 1993).

Naispulumategelastest on tähtis roll nii pruudi kui ka peigmehe emal ja raudkäenaisel, aga ka *umbrukatel* (pruudi sõbrataridel).

Pruudi ema

- annab peiupoisile loa, et pulmarong võib tulla;
- hoolitseb kostitamise ja muude asjade korralduse eest noorikumajas;
- saadab tütre kodust uude ellu vastavate kommete ja laulude saatel;
- hoiab veimede jagamisel küünalt.

Peigmehe ema

- hoolitseb kostitamise ja muude asjade korraldamise eest oma kodus;
- võtab noorpaari vastu majauksel ja asetab valge riide ukse ette;
- eemaldab uju nooriku näo eest;
- hoiab veimede jagamisel küünalt koos pruudi emaga.

Raudkäenaine (vanem abielus peigmehe sugulane)

- paneb isakodunt lahkudes nooriku uju alla;
- toob pruudi peidust (aidast) laua taha⁹;
- paneb uues kodus pruudile pähe noorikutanu ja ette põlle, millest alates teda loetakse abielus naiseks;
- abistab noorikut noorikuleiva ja viina jagamisel.

Umbrukad

- aitavad nii pruudi kui ka peiu majas lauda katta ja koristada, nõusid pesta jne;
- pulmarongi saabudes peiu ja pruudi külla seovad paelad esimese kaevukoogu külge (vahepeal kadunud tava taastati kolmes viimases pulmas);
- abistavad veimede jagamisel (viivad pruudi käest saadud kokkuseotud veimede kimbud vastavate isikute kätte);
- alustavad kolmandat tantsu nooriku tantsitamise järel, millega liitub muu rahvas (viimasel ajal liituvad juba peigmehe tantsuga).

Pulmategelaste hulgas oli ka mehi.

Peigmehe suguvõsa poolt: peiupoiss, raudkäsi ja saajavanem.

Peiupoisi (noor vallaline mees) kohustuseks on abistada peigmeest. Ta

- tuleb esimesena pruudi majja teatama pulmarongi saabumisest, annab pruudi emale kinda helmestega ja saab vastu raha, mis on märgiks, et pulmarong võib tulla;
- sõidab ratsa (viimasel ajal mootorrattal) pulmarongi ees teel pruudi järele ja samuti pärast koos noorikuga peiukoju tagasi;
- läheb veimekirstule vastu, mõnede teadete järgi laseb püssi, teiste järgi toob hobuse veimekirstuga õuele;
- tantsib esimese tantsu noorikuga;
- kutsub pulmalisi rahakogumise tseremooniale (nooriku leiva ja viina jagamisele);
- hoolitseb kurjade jõudude eemalepeletamise eest pulmarongis sõites ning tehes pulmamöögaga kolm risti uksepiitadele.

Raudkäsi (vanem abielus peigmehe meessugulane)

- on peiupoisi ja peigmehe järel kolmas isik saajate pulmarongis, teel peiukoju hoiab ta pruuti süles;

⁹ Tõenäoliselt varasema tava kohaselt tegi seda raudkäsi koos kaaslastega.

- pärast pulmarongi saabumist pruudi koju toob koos pruudi venna ja peiu-
poisiga pruudi peidust (aidast) laua taha;
- kaitseb pruuti varastamise ja igasuguste kurjade jõudude eest kuni abielu-
naise staatuse omandamiseni;
- toob koos pruudi isaga veimevaka.

Saajavanem – vanem meessugulane, tõenäoliselt kunagine hõimuvanem, kes lahkus pruudi kodust viimasena ja maksis välja kõik tema suguvõsa pulmaliste poolt tehtud kahjud ja kulud. 20. sajandil oli tema funktsioon taandunud ja seda mäletasid vaid üksikud vanemad inimesed (Kõiva 1997: 66).

Pruudipoolsed meestegelased on:

veli (pruudi vend), kes

- koos eespool nimetatud meestegelastega toob pruudi peidust laua taha,
- läheb koos pruudiga kaasa peiu koju (teised sugulased järgnevad hiljem),
- läheb veimekirstule vastu, lööb kolm korda vastu kirstu, annab loa sisse sõita,¹⁰
- teeb „vennasuitsu“ teisel päeval, kui noorikupoolsed saavad vööriusele (eriline tõrjemaagiaga seotud tava),
- kaitseb pulmalippu;

pruudi isa:

- toob veimevaka peiu koju (vanasti teel sõites tavaliselt istus sellel).



*Tungi Mihkli Riõt õlle- ja viinakandjaga pulmamaja
õuel. Mai Tiitsmaa foto 1956. EKRK I 9, 521*

*Kihnlaste pulm Ruhnus: pruut tuuakse aidast pulma-
liste hulka. Mai Tiitsmaa foto 1956. EKRK I 9, 513, 17*

¹⁰ EFA II 49, 49 < Rosaali Karjam 1993. Kuna komme on tänapäeval unustatud ja nooremad kahtlesid selles, küsisin Roosilt üle, et selgitada, kas ta ei eksinud. Vastus: „On õige, et veli läheb kirstule vastu ja lööb 3 korda möögaga vastu kirstut, annab loa. Veli saab noorikuga peigmehe koju, kui noorik sinna viiakse saaja rahvaga. Jäeb sinna just selleks, et kirst vastu võtta ning kui tulijad tulevad, teeb toa suitsu täis ning kõik kirstuga tulijad peavad tuppa suitsusse minema (ravile). Kirstu peal istub pruudi isa ja tema käes hobuse ohjad, kes sõidutab õue kirstu.“



*Leili Sutt nooriku riietes. Johannes Miku foto 1954.
ERA, F 17377*

Eriline pulmategelane on veel *kink*, kelle ülesandeks on pulmalistele õlut pakku-
da. Mehed on reeglina pulmanaljade initsiaatorid ning läbiviijad (pulmasaun; kast-
mine, kui noorik *taotab ponksa* – viskab õuemurule kommi, varem peamiselt pähk-
leid). Samuti heiskavad mehed pulma algul oma pulmamajale kolm lippu ning lan-
getavad igal õhtul ühe neist. Ka pulmapillimehed olid vanasti mehed, 20. sajandi vii-
masel veerandil on pilli mänginud nii mehed kui ka naised. Pulmanaljadest on nais-
te osaks olnud oksjon – pulmaliste riide varastamine öösel ja nende tagastamine
oksjonil, mis nõuab selle läbiviijatelt vaimukust ja suurt sõnaosavust. Ka maskeeri-
tud pulmatönke on teinud naised.

Pulmalaulikud olid nii pruudi kui ka peigmehe poolt selleks eraldi kutsutud **naised**, kes saatsid ja suuresti juhtisid kõiki vanemaid ja tähtsamaid pulmakombeid: laulsid teel sõites, pruudi ja peigmehe koju jõudes, laua taga külaliste kostitamisel, nooriku ärasaatmise tseremoonia juures, peiu kodus uju eemaldamisel, veimede jagamisel jne.

Seega on naised pulmakommete läbiviimisel olnud juhtivas rollis. Otsustavad pulmatseremoonia tavad koos neid saatvate loitsulise taustaga lauludega olid naiste osaks: pruudi ema annab saajatele loa tulla pruudi järele ja saadab tütre kodunt ära; peiu ema võtab tulevase nooriku kodulävel vastu; raudkäenaine paneb kodunt lahkudes pruudi uju alla, peigmehe ema eemaldab selle peiukodus ning ehib pruudi noorikuks, millest peale teda loetakse abielunaiseks. Nii pruudi kui ka peigmehekodus hoolitsevad pereemad pulmakommete läbiviimise ja toitlustamise eest. Pulmalaulikud on mõlema suguvõsa naised.

Meestest on tähtsamad raudkäsi, kes hoiab ja kaitseb pruuti, ning pruudi vend ja peiupoiss, kes abistavad teatud pulmakommete läbiviimisel ning teostavad tõrjemaagilisi toiminguid. Pruudi isa toob pulmamajja veimekirstu, peigmehe isal pole üldse erilist rolli. Varem oli oluline persoon hoopis saajavanem, vanasti ilmselt hõimuvanem, kelle funktsioon on aga hõimuhete lagunemise tõttu taandunud. Sugulaste oluline roll pulmakommetes osutab pulmade sugukondlikule põhialusele.

1950. aastate keskel olid traditsioonilised kahe poolega pulmad koos vana- de pulmalauludega veel elavad. 1954. aastal peetud Leili ja Jakob Suti pulm rekonstrueeriti ja lavastati uuesti mõni kuu hiljem ning filmiti Tartu Riikliku Ülikooli Kinokabineti poolt Eduard Laugaste juhtimisel. Filmimisel osalesid ka folkloristid Veera Pino, Udo Kolk ning tollased üliõpilased Otilie Niinemägi (hiljem Kõiva), Ingrid Sarv, Ellen Veskisaar (hiljem Liiv) jt. Kahel järgneval suvel salvestati eraldi laule, pillilugusid ja tantse, mis monteeriti hiljem filmile juurde ning 1956. aastal valmis film „Kihnu saare pulmakombestik”.¹¹ **VIDEO 2.**

Olli Kõiva kirjutab: „Kahjuks pole filmivõtted tehtud küll otse pulmas. Pulmakombed ja nendega seotud laulude ja tantsude esitamine on filmitud osade kaupa kolmel aastal. Ka polnud tookord võimalik teha sünkroonfilmi. Laulud on lindistatud eraldi ja hiljem kokku monteeritud. 1955. aastal oligi esmakordselt Kihnus võimalik kasutada magnetofoni. Helilindistas Heino Pedusaar koos Eduard Laugastega. Helilindistamist jätkati 1956. aastal. Näeme laulmas Kihnu vana ehtsa regivärsitraditsiooni esindajaid, nagu Maria Vesik (Suigu Mari), Melania Elias (Tälle

¹¹ „Kihnu saare pulmakombestik”. Dokumentaalfilm kursuse „Eesti rahvaluule” juurde. Teaduslik juhendaja dotsent E. Laugaste. Assistentid filoloogiateaduste kandidaat V. Pino, U. Kolk ja üliõpilased O. Niinemägi, I. Sarv, E. Veskisaar, E. Priidel, H. Kään. Režissöör-operaator V. Levitski, helioperaator H. Vahtel, montaaž L. Rosental, operaatori abi J. Mikk. Tartu Riikliku Ülikooli kinokabinet 1956.

Johannes Miku fotod filmi „Kihnu pulmakombed” võtetelt, 1954



Pulmarong asub teele – pruut istub raudkäe süles, raudkäenaine hoiab ohje, pruudi ema saadab nuttes tütart ära. ERA, F 17364



Pulmarong hobuvankritel. Ees ratsutab peiupoiss, pruudi vankri järel peig. ERA, F 17391



Veimekirst jõuab õuele. ERA, F 17378



Oksjon (pulmanali). ERA, F17402



Kihnu ratas pulma auvärava all. Johannes Miku foto 1955. või 1956. a. ERA, F F08106

Madli), Anna Loob (Paju Ann) jt, keda hilisematel filmimistel polnud enam pole lauljate ringis" (Kõiva & Rüütel 2003: 2, 18).

Ilmselt polnud filmi teaduslik juhendaja prof. E. Laugaste filmi monteerimise juures, sest laulud pole mitte üksnes esituse suhtes ebasünkroonsed, vaid ka valede kommete juurde monteeritud ja väga fragmentaarsed. Nii on laule, mida laulsid pruudipoolsed pulmalaulikud pruuti kodunt ära saates, kuulda ka hiljem pulmarongis, peiukodu õuele jõudes ja veimede jagamisel, kuigi seal lauldi tegelikult hoopis muid laule. Sealjuures näeme laulmas ikka samu naisi, kuigi osa laule peaksid esitama hoopis peiupoolsed laulikud.

On ka kommetega enam-vähem vastavuses olevaid laule (õieti küll katkeid lauludest või laulutsüklitest). Nii lauldakse „Vennale naist tooma" ning „Vend kosjaviinad joonud" saajasõidul ja pruudikodu õuele jõudes, pruudi ehtimise juures enne kodunt lahkumist lauldakse katkeid lauludest „Nüüd saad pähe hoolepärga", „Nutt ehtides või elades", „Ema nutab tütart". Viimane laul on monteeritud uuesti ka toast väljamineku juurde, „Kodu nutab mõrsjat" kostab veel ka siis, kui istutakse pulmarongis vankritel. Uig lauldakse peiu kodus maha küll õige laulu saatel, kuid sellestki kuuleme vaid katket ja mitte päris õiges ajastuses.

Kõiki laule lauldakse tavakohaselt ühel ja samal pulmaviisil ning kuna juhtlaulja on sama – Maria Vesik (Suigu Mari, sünd 1877), siis domineerib lauludes ka tema

pulmaviisi põhikuju – kvardi ulatusega meloodia helireaga cag (32). Viis algab ülemisest astmest, keerleb kulminatsiooni ja 2. astme vahel ning lõpeb alumise tugiheliga. Selline versioon esindabki viisi vanimat kuju. Ent kuna kooris lauldes kasutavad teised laulikud samast viisitüübist oma variante ja varieerivad laulu keskel viisi erinevalt, tekib tihti heterofoonseid lahkne misi unisoonist. Selles mõttes on jäädvustused unikaalsed, sest traditsioonilist kooslaulmist pole elava traditsiooni tingimustes ühehäälse laulutraditsiooni aladelt Eestis peaaegu fikseeritud. Õnneks on lindistused säilinud ning need on ka avaldatud (Kõiva & Rüütel 1997: 1, variandid 19, 172, 249, 272 jmt).

Mei-e pa-lu-mõ sü-dä-mest, mei-e pa-lu-mõ sü-dä-mest,
oia tä-mä puo-lõ kui see pos-ti, oia tä-mä puo-lõ kui see pos-ti,
seesä tä-mä iest kui see-nä ies-tä, seesä tä-mä iest kui see-nä ies-tä,
vasta tä-mä iest kui var-na ies-tä, vasta tä-mä iest kui var-na ies-tä,
ärä an-na kü-lä kõ-nõl-da, ärä an-na kü-lä kõ-nõl-da,
kü-lä-las-tõl lai-ta pae-lu, kü-lä-las-tõl lai-ta pae-lu,
ti-o-pois-tõl tio-ta pae-lu, ti-o-pois-tõl tio-ta pae-lu!

EKRK, Fon. 1,3 (katke)

Laulude esitusviisid on samuti väga ehedad: näeme laulmist käe alt kinni hoides poolkaares seistes ja kahele poole õõtsudes, käe alt kinni hoides kõndides, samuti rattas (suletud ringis kõndides). Laua taga ja rattas lauldakse laule laulust ning sama rattas liikumist on filmis mitmesse kohta ilmselt lihtsalt ilu pärast vahele monteeritud.

Pulmakommete ja eriti laulude taandareng algas 20. sajandi keskel (Rüütel 1985). Juba 1950. aastate lõpus kasutasid pulmalaulikud vahel sõnade meenutamiseks käsikirjalisi vihikuid või laululehti (Kõiva 2003: 35).

20. sajandi algupoolel juhtus traditsiooniliste pulmategelaste asendamist vaid erandkorral, tänapäeval tuleb seda ette sagedamini, sest raske on leida sobivaid inimesi. Põhjuseks on sagenenud abielulahutused ning asjaolu, et on raske leida eriti mehi, kes oma rolli hästi valdaksid.¹² Ühe poolega pulm peeti vanasti siis, kui mingil põhjusel polnud kahel pool võimalik pulma pidada – kui pruut või peig oli orb või liiga vaene. Sajandi lõpus ühe poolega pulmade arv suurenes.

Samas olid pulmad kolhoosi ja inimeste jõukuse kasvades muutunud väga rahvarohkeks. Pulmades osales tihti mitusada inimest. Lisaks sugulastele kutsuti ka sõpru ja tuttavaid. Süüa-juua, eriti viina pidi olema külluses, see oli lausa prestiiži küsimus, mistõttu pulmad muutusid väga kalliks. Sageli palgati ka mandrilt pillimehi. Hiljem, kui majandusolud halvenesid, käisid sellised pulmad rahvale üle jõu, kuid väiksemaid ja odavamaid pulmi ei peetud kohaseks. See oli ka üheks pulmade taandumise põhjuseks. Pealegi olid pulmakombed ammu kaotanud oma usundilise tähenduse.

Viimane traditsiooniline Kihnu pulm (kuigi ka lihtsustatud) peeti aastal 1994, seejärel oli pikem vahe, kus pulmi ei peetudki – elati koos vabaabielu või korraldati väikesi pulmi kodus või linna restoranides (viimaseid eeskätt juhul, kui üks noorpaarist oli linnast). Ka juba enne 1990. aastaid jäi pulmade pidamine harvemaks ja pulmalaulude arv väiksemaks. Juhtus sedagi, et abielu registreeriti linnas salaja ning noorikule ilmus ühel päeval ootamatult abielunaise märgina põll ette (suulised andmed Mare Mätaselt). Põlle kandmine jäi abielunaistele kohustuslikuks ja sellest peeti rangelt kinni. Tava kehtib kõigi kohta, kes kannavad Kihnu riideid. Kogesi seda iseenda näitel. Kord juhtusin minema rahvamajja Kihnu see-likus, kuid põlleta. Üks naine (Sitna Mann) tuli tee peal vastu, noomis sobimatu käitumise eest, viis oma koju ja sidus mulle põlle ette. Samas tohib põlle ja tanu kanda vaid seaduslikus abielus olev naine (piisab ka ametlikust registreerimisest perekonnaseisu ametis). Ka aastaid püsivas vabaabielus elanud mitme lapse emal seda õigust pole.

¹² Näiteks oli ühes pulmas raudkäeks raudkäenaise vend, mitte mees; nooriku uju alla panemisel ja ehtimisel kutsutakse raudkäenaisele abiks traditsiooni paremini tundvaid naisi jne.

5.3. Laulud ja pillimuusika

5.3.1 Regilaulud ja nende tavandiline kontekst

Kihnu regilaulud on ilmunud trükis akadeemilises väljaandes „Vana kannel” – esimeses osas pulmalaulud, teises kõik muud (Kõiva & Rüütel 1997; Kõiva & Rüütel 2003). Viimases köites on ilmunud ka ülevaade suurematest laulikutest (Kõiva & Rüütel 2003: 20–40), samuti Kihnu regiviisidest (Rüütel & Kõiva 2003: 53–60; vii-side tüpoloogiline register lk 735–738). Kihnus pole andmeid eeslaulja ja koori vaheldumisest, ometi on ka ühiselt rühmas laulmisel alati üks, kes suunab ja juhhib, on *ies(t)laulaja* – kes laulu alustab, erinevad laulud ühte sobitab, olukorrale kohandab ja laulujärje eest hoolitseb (Kõiva & Rüütel 2003: 21). Koor kordab eeslaulja teksti ja enamasti ka viisi.



Olga Sutt (Tara Riet) ja Liis Alas (Kuraga Liis) heliplaadistamisel Tallinnas. P. Parikase foto 1937. ERA, F 09922



Elisabet Türk (Merässe Liisi), Maria Vesik (Suigu Mari), Olga Klaas (Ruavi Riedi), Anna Loob (Paju Ann) laulavad lindile 1956



Maria Vesik (Suigu Mari). Johannes Miku foto 1954. ERA, F 02533



Anna Köster (Suaru Anni). Olav Kiisi foto 1975. ERA, F 11072

Suuremate laulikute eluloolistest andmetest selgub, et paljud neist olid omavahel sugulased, on n-ö laulikute suguseltsid (samas: 23). Suuremateks laulikuteks 19. ja 20. sajandil on olnud Madli Vesik (Kasõ Madli, 1836–1921), Liis Alas (Kuraga Liis, Aia vana, 1850–1939), Tiiu Kiigajaan (Malle vana, 1863–1950), Olga Sutt (Tara Riet, 1877–?), Maria Vesik (Suegu Mari ~ Kaevandu Mari, 1877–1966), Liis Pull (Suarõ Liis, 1880–1950), Olga Türk (Nisuaia Riõt, 1896–1983) ja Anna Köster (Suaru Anni, 1899–1989).

Pulmalaulud on eranditult naistelaulud, mehed võisid vahel naljaks vaid mõne värsi vahele hõigata. Pulmalauludest on ilmunud täielikud publikatsioonid ning nende tekste, viise ja konteksti on põhjalikult uuritud, mistõttu neid siinkohal lähemalt ei käsitleta. Pulmalaulud laululiigina kuuluvad koos pulmaviisiga kahtlemata vanimasse Kihnu lauluvaramusse, esindades muistse põhjajaeesti kultuuri läänepoolset dialekti (Rüütel 1997: 51–56; Rüütel 2001).

Samal ürgsel meloodial lauldi ka muid vanu naistelaule – enamikku **lüürilisi ja jutustavaid laule** (vt Kõiva & Rüütel 2003). Arvatavasti 20. sajandi alguses levis eelmisega kõrvuti viisi uuem versioon, mille kulminatsioon oli paisatud kvinti ja alumine juhttoon laiendas kogu heliulatuse seksti (vt nt Kõiva & Rüütel 2003, var 1535 jm).

♩ = 165

g¹=b Ist-sin ma i-lu-mä-e-le, ist-sin ma i-lu-mä-e-le,
i-lu-mä-täs-te va-he-lõ, i-lu-mä-täs-te va-he-lõ,
i-lu-puu kas-vis i-e-le, i-lu-puu kas-vis i-e-le,
i-lu-kas-kõ kae-nõ-lus-sõ, i-lu-kas-kõ kae-nõ-lus-sõ,
i-lu-ok-sa õl-ma al-la, i-lu-ok-sa õl-ma al-la.

RKM, Mgn. II 1572 b algus

Lüürika osa on muu Eestiga ja Kihnu kindla funktsiooniga lauludega võrreldes suhteliselt väike. Naiste ja neidude repertuaari kuulusid laulud laulust ja laulmisest, loodusest, vaeslapselaulud jm. Viimaseid lauldi pulmas orvust mõrsjale. Tütarlastel oli tavaks laulda ka *ülaljõstmistel* ja teed käies (Kõiva & Rüütel 2003: nr 345–350). Mandri-Pärnumaalt on pärit mõned lüürilised kaski-refraaniga neidude laulud (vt Kõiva & Rüütel 2003: 737).



Kihnu Linaküla kadrilaulud. Ees kadrilaulumees ja -pruut. Ingrid Rüütli foto 1997. ERA, VF 5415

Kalendrilaulud on Eestis üldiselt olnud eeskätt naistelaule, v.a mardilaule. Põllumajandusega seotud kalendrilaulude repertuaar ja roll ei olnud Kihnus kuigi suur, sest põllumajandus oli siin teisejärguline.

Kadripäeva pidamine pole veel kadunud, kuigi külade kaupa sanditamas alati enam ei käida. Lõuna-Eestist on pärit kadrilaulude refrääniline vorm ja meloodia ning vahest ka komme ise. Arvatavasti tulid need kunagi saarele koos mandril töö käivate tüdrukutega. Kadrilaulud kuulusid neidude repertuaari, nagu ka taludes kadriks käimine ise oli ja on eeskätt neidude tava (vt Kõiva & Rüütel 2003: 119 jj). Alles hiljem õhtul kogunevad kadripulma pidama ka noormehed ja vanemad inimesed koos lastega. Öösel teise küla kadripeole külla minnes võtavad tüdrukud kaasa ka maskeeritud noormehi. Lauldakse uuemaid laule, tantsudes osalevad kõik.

Lepiku küla perenaine (Salme Valm) annab kadriledele õuni (kartuleid). Anu Visseli foto 1997. ERA, VF 5414



1997. aastal filmisime kadrisid kahes külas – Rootsikülas ja Linakülas. Erilist eel- tööd filmimiseks me saarel ei teinud. Et oleme saarerahvaga pikaajase kogumis- töö jooksul headeks tuttavateks saanud, piirdusime vaid teatega oma tulekust ja soovist filmida. Küsisime selleks luba ja palusime, et erinevate külade kadrid ei jookseks ühel ja samal ajal. Õhtul peeti kadripidu kolmes külas – lisandus Lemsi küla. Kuna mitu aastat polnud külades kadripäeva peetud, kujunes meie soov fil- mida omamoodi stiimuliks kombe taaselustamisel. Paljud noored olid selleks pu- huks spetsiaalselt linnast Kihnu sõitnud. Ainus lavastatud fragment oli manamis- laul ühe talu kinnise ukse taga, kuigi oli teada, et tegelikult pererahvast polnud kodus. Kõik muu on ehe, filmijad tegevusse ei sekkunud. (TF 13.) **VIDEO 3.**

Viimasel ajal käiakse taludes ande kogumas tavaliselt vaid siis, kui keegi (ko- halik kultuurijuht) seda spetsiaalselt organiseerib. Tihti on piirdutud kadripeoga rahvamajas, Kurase kõrtsis vm.

Mardiskäimise kohta Kihnus on vähe andmeid ja ilmselt see kuigi levinud ei olnudki. Tundmatu see siiski polnud. 1875. aastal sündinud Gustav Oad meenutab:

Kui märdipäev oli, siis poisid käisid pere-perelt, laulsid mardilaule. Siis talust anti liha, leiba ja raha ka. Teise päeva siis telliti ühes talus, kus suurem maja oli, söödi-joodi ja lauldi, tehti noorteinimeste nalja. Tantsu ka tehti. Tantsud olid: polka, maalugu, kreispolka, rattatants – kõiki tehti. Siis olid seoksed vigurid, pahupidi kasukad selga ja tõngid ja kommodid tehti, et keegip tunne mitte. Kui kõrts oli, osteti ennem raha eest natuke viina (KKI 7, 238 – R. Viidalepp 1948).

Laul oli sama mis kadridel, vaid refrääniks „marti, marti” (vt Kõiva & Rüütel 2003: 112 jj). Viimasel ajal on käinud mardis üksnes lapsed nagu mujal Eestiski.

Lemsi tüdrukud (kohalikud kooliõpetajad) Külli Sepp ja Ly Leas Laose talus kadripeol pilli mängimas. Ingrid Rüütli foto 1997. ERA, VF 5409





Laulmine pulmas. Poolkaares seistes ja teel kõndides. Johannes Miku fotod 1954

Vastlaulud on pigem loitsud (linad pikaks!) kui laulud, kuid neid on ka lauldud lõunaeestilistel mardi-kadrilaulude viisil refrääniga „kaski, kaski”. **Jaanilaul** oli samuti tegelikult loits ja on andmeid, et varem seda tegelikult loeti, ei lauldud, kui- gi hiljem on kogujad seda üles tähendanud kas pulmaviisiga või improviseeritud viisidega (Kõiva & Rüütel 2003: 178–184). „Kui jaanitulele mindi, viidi põletamise tulle ja öeldi need sõnad. See pidi nagu inimesele ead erkust andma. See nagu kunts ja tjemp ka” (Kõiva & Rüütel 2003: 181, var. 1094 < Olga Lamend, s 1886 – O. Niinemägi 1956.). Mõlemaid on märgitud vaid 19. sajandil ja 20. sajandi alguses sündinud inimestelt, sajandi teisel poolel neid enam ei kasutatud.

Kiikumine ja **kiigelaulud** Kihnus kalendritavandite hulka ei kuulunud (Kõiva 2003: 45) ning üldse oli kiigetraditsioon siin ilmselt suhteliselt hiline ja lühiajaline. Aastail 1909–1910 tehti külakiik, kuid poisid ajasid üle võlli, mistõttu juhtus õnne- tusi ning hiljem kiikesid ei tehtud (KKI 7, 182-3, 219 – R. Viidalepp 1949). Kiigelaule on vähe, need on lähedased Tõstamaa lauludele (Kõiva 2003: 45), ja nagu mujal Eestiski, olid need neidude laulud. Erilist kiigeviisi polnud, lauldi pulmalaulude viisil.

Hällilaulud olid üldiselt naistelaulud. Hällilauludel oli eri viis, mida lauldi hälli õõtsutamise rütmis ja mis varieerus erinevatel esitajatel ja ka sama laulu kestel. Hälli- lauludes võidi nii sõnu kui viisi vabamalt varieerida ja ka improviseerida (Kõiva & Rüütel 2003: 189–220).

Laulab last süles enda vastu surudes ja õõtsutades:

♩=50

g¹=e¹ Uni, tulõ, uni, tulõ me-de poisile! Uni, tulõ, uni, tulõ ui-ga - tes,
ma-ga - mi-ne, mars-si - des! U-ni tu-leb ui-ga - tes,
ma-ga - mi-ne mars-si - des,
uni tulõb, uni tulõb tie-dä müe-dä. Tu - lõ as - tu ak - nast sis - se,
las - ku lap - se kul - mu piä - le, tu - le, tu - le lap - se juu - re!
Me-de poiss kas - vab suu - reks me - heks, me-de poiss kas - vab suu - reks me - heks.

ERA, FAV 25 (3)– I. Rüütel, A. Vissel ja P. Vesik (kaamera) < Virve Köster (1990) Kihnu Vana Kannel 1, lk 201

Mängituslaule on laulnud emad ja vanaemad, aga sageli ka vanaisad, kes enam merel ei käinud ja kellel oli laste jaoks aega. Neilgi lauludel on eri meloodiad, mis pärinesid torupilliviisidel lauldud siirdevormilistest tantsulauludest või olid ühe- toonilised kindlarütmilised lugemised. Aktuaalse funktsiooni tõttu on säilinud nii hälli- kui mängituslaulud oma koha traditsioonis (Kõiva & Rüütel 2003: 233–251).

VIDEOL 4 esitab tavapärase hällilaulu variandi Salme Mätas. Anna Suti variant on haruldasem. Ta laulab samas võrdlemisi vabalt teksti improviseerides ka paar hüpituslaulu. Mihkel Umbi hüpitus esindab erinevat stiili. See on pigem rütmiline lugemine.

Mis puutub regivärsilistesse lauludesse, siis need on nii Kihnus kui ka Eestis üldse valdavalt naistelaulud. Siiski ei puudu ka **meestelaulud**, ja võib arvata, et varemalt on neid Kihnus olnud palju rohkem, kui on neid säilinud ülestähendustena. Regivärsiliste laulude esitajaid on Kihnu laulude kogudes üldse 95, neist mehi on vaid 9, nendeltki üles tähendatud laulud on enamasti lühikesed ja katkendlikud. Ka vähesed mardilaulud on kirja pandud enamasti naistelt. Erandiks oli kooliõpetaja ja kodu-uurija Theodor Saar, kuid kõik tema kirjapanekud, samuti temalt üleskirjutatud ning helilindistatud laulud ei ole tingimata kuulunud tema aktiivse lauluvara hulka. Ta on neid teadlikult kogunud ja meenutanud, tehes kaastööd mitmele mäluasutusele.

Seega oli regivärsiline meestelaul juba 19. sajandi algupoolel Kihnus taandumisjärgus (Kõiva 2003: 24–25). Üksikuid regivärsilisi meestelaule on siiski üles märgitud veel 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguseski. Need on peamiselt sõja- ja nekrutilaulud, laulud kaasavalikust ning heast ja halvast naisest. Just meestelauludega on üles tähendatud aga hulk erinevaid viise. Erinevalt üherealisest pulma- ehk üldviisist on need pikemad – tavaliselt kahe, mõned nelja värsi pikkused ning avarama helidiapasooniga, mõnikord ka minoorse kallakuga (Kõiva & Rüütel 2003).

Küll püsis aga meeste traditsioonis selline vana liik, nagu hõiked. Erilisi pulmahõiskeid alustasid ja hõikasid just mehed, kuigi kaasa hõikasid kõik pulmalised (Kõiva & Rüütel 1997: 73). Rütmi koordineerivaid hõikeid kasutati laevade maale- tõmbamisel.

5.3.2 Mehed laulu- ja muusikatradiitsiooni uuendajatena

Nagu viisidesse, nii tungib ka meestelaulude tekstidesse varakult uuemaid jooni – lõppriimi, rõhulist värsimöötu. Mõnda põhiliselt riimilisse laulu on jällegi liidetud regivärsimotiive (näit. Kõiva & Rüütel 2003: 665–666). Samal viisil on lauldud ka regivärsilisi meestelaule.

Mehed on sõitnud merd nii oma kui ka võorastel laevadel ja toonud kaasa uuendusi. Peamiselt 20. sajandi algupoolel levinud uuemad riimilised salmilaulud koos stroofiliste, funktsionaalsel harmoonial põhinevate viisidega on suurelt osalt meestelaulud. Neis on valdav meresõidu teema. „Merelaule lauldi endisel ajal. Purjelaevad olid, siis lauldi purjetamisest, tormadest, meresaartest ja muust” (KKI 7, 233 – R. Viidapepp < Gustav Oad, s 1875). Lauldakse meremehe-elu muredest ja rõõmudest, leidub nii igatsust ja lüürikat kui huumorit ja erootilisi motiive. Tihti kirjeldatakse konkreetseid sündmusi ja juhtumusi laeval ja sadamates. Mõne laulu järgi võib kaardistada kogu laeva teekonna (vt Kumpan 1998a: 68–73).

Meestelauludes on nii Muhu ja Saaremaa laulude mõjusid kui ka kohalikku loomingu. Näiteks laul „Tänavu aasta märjad ajad...” oli populaarne ka Saaremaal. Järgmise laulu olevat teinud aga kihnlane Mihkel Pull, kui ta laev oli pääsnud merrehädast. See on konkreetne ja tõetruu värsjutustus juhtunust. Theodor Saar on kirja pannud ja rahvaluule arhiivile saatnud nii laulu teksti, viisi kui ka seletused laulu tausta ning laulus sisalduva meremeeste terminoloogia kohta.

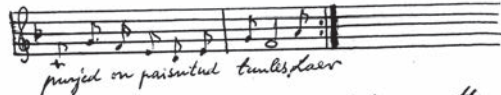


Theodor Saar, Peeter Roosleid ja Mihkel Mäes, 1965. Kihnu Muuseumi fotokogu



18

niks oli sama laeva madrus ühik-
kel Pull (sünd. 1906.a.) Lemsi k. Pul-
lilt. Laulu loomisel osalesid
ka teised laevameeskonna liikmed.



Tuud - Koarveni jõudsime ruttu,
ei jäänud me Bolniis uttu.
Ka Koarvenist läbi
laev lendab kui tobi,
Svenska - Björniis meil mündete kurssi.
Almagundi me jõudsime õhtul.
Raadio kuulutas tormi, hädaohu.
Läsk: "Toppseilid maha!"
Nem küüalt ja pala,
laev luult on paisatud küljel.

17

6.

Kihulaste suurimaid purjekaid
oli 98 br. reg. t. suurusne "Kaptun",
hilisema nimetusel "Kodu". Laev
oli ehitatud 1926.a. 1937.a. pandi
talle sisse akimootor 60 HP. Tuga
muntus see laev 1937.a. mootor-
purjeks.

"Kaptun" - "Kodu" vedas peami-
selt metsamaterjale Soomest ja
Rootsist Faansi.

Viimel sügisel, sattus see laev tu-
gova tormi kätte, millest vaeu
pääseti. See pidi toimuma enne
1937.a., kui laeval veel ei olnud
mootorit. Seda saab järeldada
sellest, et järgnevas laulus räägi-
takse toppseilidest, millest ei
mootoripurjekal enam ei olnud.

Selle sündmuse kohta tegi lae-
va meeskond laulu. Laulumaist.

19

Lainevalangud jooksid üle laeva.
Udu paksus oli pannud kogu laeva.
Mehed pumpade ligi,
Kebast jookseb neil hizi,
Kõik ilu eest võitlevad rahvalt.

Lainevalang viis kaasa tükklasti.
Mehed korralda seda nüüd kiisti.
Kuid laine käis üle,
Kõik mehed ta süle,
Vantidest kinni end hoidvad.

Kapten hüüdis: "Laev enam ei kaasa,
Päme pöörama alla Rootsi randa.
Korvestid kõigil selga!"

Ei surma mees pelga,
nüüd võitleme idasi veelgi.

Kui pandud olid toppseilid kinni,
Kapten hüüdis: "Ei masina enam püüni.
Kõik purjed nüüd maha!"

Boln trehvi neid tika -
laev enam ei jaksu neid kanda.
(Tegiluseks. Põlunud mõtet purjesid
trehvida, neid osaliselt kooku siduda,
Sest laev ei munda ka kõige mini-
maalsemaidki purjesid kanda).

Kärs meeste poolt täideti ruttu,
ei olnud kuulda suurt juttu.
Kuid purje ligi võtta,
(tund loogu veel võtab),
ei võinud me laevale enam.
(Jalgituseks. Purje ligi võtta, s.o. pur-
jepeinda suurendada, ei võinud, sest
olnud tugevnes).

Ei saabus nii pikk ja nii kold,
sarnast näinud keegi meist pole.
Laev vetkimud maha,
ei tõusta enam taha,
vaid laintut saab paisatud küljel.
(Jalgituseks. Laeva laadung on pide-
valt laintut poolt üle valatud, sel-
lest vetkimud ning laev raskesti
muutunud, nii et ta ei kerssi enam
laintu harjale).

Võõrist vaatke, kui randa on näha!
Kõik mehed siis joosid taha.
Kui laev läheb randa,
ei jõua mastid kanda,
vaid võõri kõik mureduvad maha.
(Jalgituseks. Mehed joosid laeva aht-
rissi, et mitte jõuda maha mureduvad
mastide ja taglava alla).

Mõttis meestel pead olivad laugu,
kõik ootasid surma elmaugu.
Kuid tunne võttis noole,
rand laeval jäi vaarti:
elulootusi oli jälle kõigil!
(jõi vaarti = jäi laeva taha, laeva
sõiduvel sunnida, kus laev varem
oli olnud).

Ei saabumisel tuli oli näha,
kapten katsus kindlaks seda taha.
Pia ütles: „Pole häda!
Sturk Karlson on näha,
pea jänama „Gotlandi varju.“
(Kapten nägi majaka tuld).

Tund hõmmisul vaikinud oli.
Naer meeste humblile tuli.
Nii päästis meid saatjus.
Etul polnud lõppvaatus,
vaid edasi slame veelgi.

7.

Iljollas patuse perse täis
surab! (Inimesel ei ole ku-
nagi millestki heast küllalt).

Üks populaarsemaid kohaliku elu kajastusi on Kustav Suti loodud ajaloolise taustaga „Ilmas elu, vaev ja valu“, milles kirjeldatakse kihnlaste rasket elu pärast Esimest maailmasõda, mil sakslased olid uputanud suurema osa kihnlaste laevastikut¹³.

Ei puudu mujalgi saartel populaarsed humoristlikud külalaulud noorte suhetest jne (vt nt Kumpan 2008a: 13, 16, 17, 23, 31). Lauri-Tuõma Jürka Rootsikülast tegi laulu „Ema kasvatas mind üles, oidis ikka oma süles...“ (KKI 7, 294 – R. Viidalepp < Melania Vahkel, s 1892). Teise Rootsiküla laulu „Sie Suõ jõe kallas võib paelu jutusta...“ teinud Äpe poisid Jassu, Daavet ning Tungi Mann (RKM, Mgn II 169 (37) < R. Karjam – I. Rüütel, A. Vissel 1997). „Sääreküla poisid olid ka Kihnus kanged laule tegema. Laulutegijad olid Törnpuu Miki (Mihkel Kossar), Roo Jaan (Jaan Arget), Vahkla Jüri (Jüri Vesik), Tiina Jurna (Juri Arget)“ (KKI 7, 295). „Poisid laulsid õhtatel külas, läksid küla vahelt läbi teise külla lauluga, kambaga läksid ja laulsid. Ühe ääle peal laulsid“ (KKI 7, 292-3). Eriti palju lauldi jõulude ajal. Tehti õlut, mehed käisid ühest perest teise, laulsid teel kõndides ja peredes koos olles. Naised sellistel käikudel ei osalenud, olid oma kodus, vaatasid meeste tegemisi pealt ja kuulasid ka nende laule. Omavahel lauldi meestelaule küll – nii meremeeste- kui ka külalaule, lauldakse tänapäevani.¹⁴

¹³ Seda ja mitut muud Kihnu meestelaulu võib kuulata Kihnu Poiste ansambli heliplaadidelt ja kodulehe-
küljelt <http://www.kihnupoisid.ee/>.

¹⁴ Osa neist on Katrin Kumpan paigutanudki naistelaulikusse, kus need on aga redigeeritud varasema
kasutusega võrreldes murdepärasemaks, nt Kumpan 2008: 50–53, 82, 106–108, 112–113, 118–119.

Meeste tegemistega seondusid ka talgud:

Kui laevu üles võeti, mua peale tõmmati, siis kõik küla oli väljas, noored ja vanad. Laeva tõmmamisel anti viina ja süüa ka. Kui rohkem joodi, mindi karupidi ka kiskuma – „juusnoota vedama”. Lõpuks oli tantsi ka. Kui laeva vette vääti – jälle talgud. Õlut, viina, söömist – kõiki oli võtta küll. Kaelani sai märjaks. Väike laev läks ruttu, aga mis 4–5 silda peal kandis, nendega läks kaks päeva ära. Said kaks päeva süvva, juua. Lõpuks, kui valmis, tehti tantsi, joodi veel. Kui kõik otsas – igaüks oma koju (KKI 7, 192/3 (6) < Rootsiküla, Jaan Sutt, sünd 1867 – R. Viidalepp 1948).

Uuemates meestelauludes on vanade meestelaulude taolisi 2-realiste stroofidega viise, millega korrati iga värssi nagu regilauludeski, valdavad on aga 4-realiste stroofidega meloodiad, milles samuti võidi korrata värssse või värsipaare.

Jää ju-ma-la-ga, Ees-ti-maa, ma võ-tan Rii-ga rei-si-da, jää
ju-ma-la-ga, Ees-ti-maa, mi-na võ-tan Rii-ga rei-si-da.

Variandid

1 2 3

EKRK 19, 363 (2) Ruhnu –
I. Ruus (Rüütel) 1956

Esimese maailmasõja järgsel laulul „Ilmas elu, vaev ja valu” on kahe stroofi pikune meloodia vormiga ABAB CDC₁E, kusjuures tekstistroofid põhinevad ikka värsipaari kordustel (ABAB CDCD).

Suuremat osa meestelauludest lauldakse jutustava iseloomuga mažoorsetel viisidel („Jää jumalaga, Eestimaa”, „Ma akkan laulu ülgejääst” jmt), aga on ka lüürilisi meloodiaid (nt „Ma märtsikuus läen merele”, „Pane tähele minu palumist” jm).

VIDEOD 5 JA 6

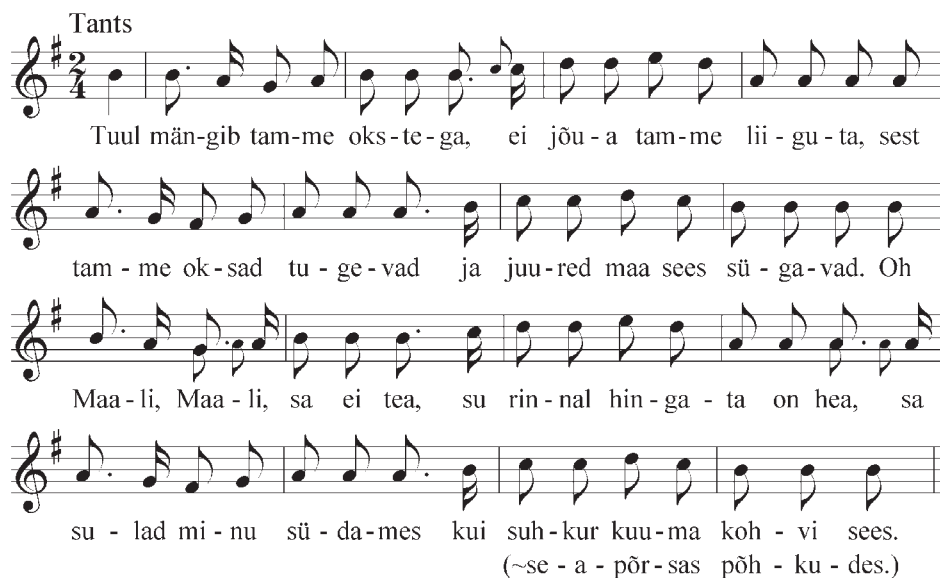
Ma märt-si-kuul läen me-re-le, must ma-ha jääb mu pruu-di-ke, ma
märt-si-kuul läen me-re-le, must ma-ha jääb mu pruu-di-ke.

RKM II 128, 61 (4) – T. Saar

Meestelaulude meloodiad pärinesid sageli pillilugudest. On hoogsaid polka- ja reinlendriiviise, aga ka lüürilisemaid valsiviise (reinlendriiviisil lauldavat laulu „Kuidas need vaesed poissmehe päevad“, **VIDEO 6**). Kuid tantsulugu võis meestelaulus ka tundmatuseni ümber kujuneda. Näiteks Eestis laialt tuntud polkaviisi – ringmängu vahetralli „Oh Maali, Maali, sa ei tea...” võib aimata Kihnu meremeestelaulu „Siis purjutõs oli metel lust” meloodias. Jutustav esitusstiil erineb tantsulisest täiesti. Muutunud on metrorigtm (meetrilised pikendused värsi lõpul), tempo on aeglustunud, ka meloodia algus ja lõpp erineb, ometi on meloodiajoonis selgesti äratuntav¹⁵.



EKKR II 3, 48 (2) – Avo Hirvesoo < Theodor Saar (1962)



Tantsiti polkat.

RKM III 5, 34/5 (4) – Ingrid Rüütel, Pärnu (1960)

Osa meestelaule kuulus üksnes meeste repertuaari, teised olid sellised, mida tavatsesid laulda ka naised. Kihnus lauldi ka Eestis üldtuntud sõja- ja sõdurilaule.

¹⁵ Katrin Kumpani noortelaulikus on see seatud korralikku Kihnu kielde, mis aga kohati moonutab laulu riime (vette – käde), laulmisel ka rütmi ja meetrimit (Kumpan 2008a: 79).

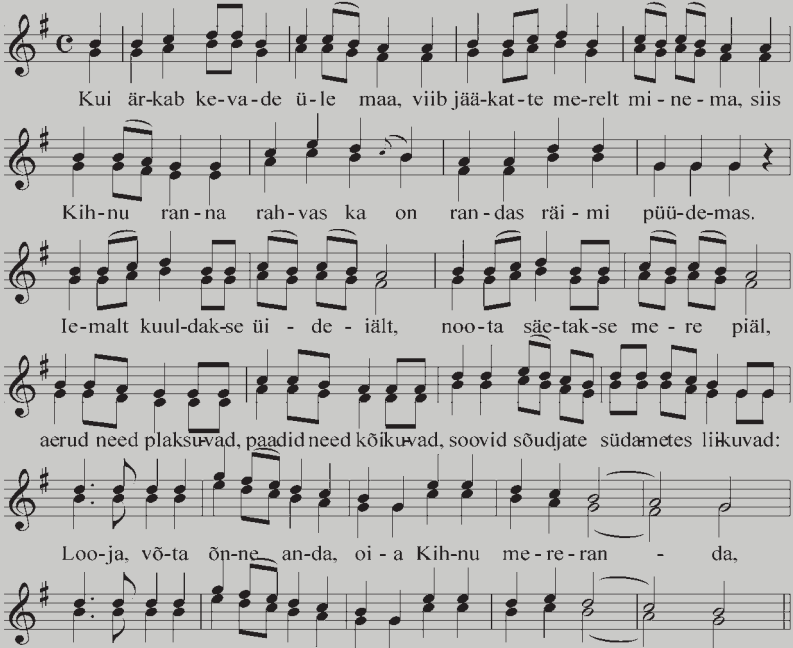
Vanemaks tantsupilliks oli torupill, mis püsis käibel veel 20. sajandi alguses: „Torupill on ka oln Kihnus 30 aastat tagasi. Hülgebraost. Pietre Toomas Linaküläst oskas mängida. Temal oli vist oma tehtud. Vanemal ajal võis rohkem olla neid mängijaid” (KKI, 322 > Riet (Olga) Türk, sünd 1896 – R. Viidalepp 1948). Torupilli saatel tantsiti ratast, hiljem labajalga. Torupilli taandudes mängiti samu meloodiad viiulil. Vanemad teadaolevate **tantsulaulude** viisid pärinesidki torupillitraditsioonist. Viisid olid 3-osalises taktimõõdus, nn labajalarütmilised, tavaliselt kahe värsi pikkused, tekstilt siirdevormilised – osalt vanema, osalt uuema lauluvormi tunnustega. Neid laulsid pillimehed (vt nt ERA II 295, 100 (34) – T. Saar).

19. sajandil tantsupõrandal ainuvalitsenud labajal hakkas taanduma 1930. aastatel (ERA II 133, 613/4 (137) – T. Saar 1937). Viiuldajate repertuaaris püsisid viisid ja laulud kauem (Rüütel 2009). Ka uuemaid tantsulaule (polkad, reinlendrid jm) on laulnud pillimehed. Needki on humoorikad ja neis leidub meestelauludele omast jämekoomikat ja erootilisi motiive (ERA II 295, 98 – 103 < T. Saar oma mälest. järgi 1941). Viiuldajate lauldud tantsulaulud olid samuti lühikesed ja neid ei lauldud kogu loo ulatuses (vt nt Kumpan 2009). 19. sajandi kesksajast kasutusele tulnud löötspill, eriti aga 20. sajandi 30. aastatest saarele jõudnud akordion ja bajaan võimaldasid kergemini mängule kaasa laulda ning pillimehed võisid saata pilliga pikemaid laule. Naised laulsid uuemaid tantsulaule tantsides (kihnumua, vengerka, aissa, padespann, üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse, voorimees jmt).

Paljud tantsud, sh polka jõudsid aga saarele just meeste kaudu (Rüütel 2009). Uuemad, pärast Esimest maailmasõda populaarseks saanud peotantsud levisid Kihnus, nagu mujalgi Eestis, Tallinnas jt linnades korraldatud tantsukursuste kaudu. Kihnlavast osalesid neil ainult mehed – Jüri Vahkel, Nikolai Pull, Theodor Vesik, Jakob Sutt. Nii levisid Kihnus sellised tantsud nagu aissa, uhaanuška, subota jms (EKRK I 9, 398/9 – M. Sakkis (Sikk) 1956). Seejuures oli tantsimine eelkõige naiste lõbu, mehi jagus tantsupõrandale alati vähem kui naisi, ja sageli moodustasid tantsuringi ainult naised.

Lüürilised armastuslaulud ja ringmängud kuulusid eeskätt naiste ja neidu de repertuaari. Enamus on Kihnu kandunud mandrilt. „Poisid tõid uuemaid laule laevade pealt, tüdrukud tõid laule suureltmaalt” (KKI 7, 293 (4) < Maria Vesik, s 1877 – R. Viidalepp 1948). Ringmängudest olid tuntud „All orgus rohelise pingi peal”, „Siidilipp ja hõbepurjed”, „Üks jahimees läks metsa”, „Väikene on minu isamaa”, „Üks neiu oli jätnud peiukest”, „Samboori linnas elas kord”, „Seal Riia linna väravas”, „Kuu paistab üle ilmamaa” jm. Vahele tantsiti polkat ja reinlendrit, harvem valssi. Arvukatest lüürilistest lauludest on tänaseni populaarsed valsiviisidel lauldavad „Neiukene noorukene, ilus olid sa”, „Sina kevadel tuled ja õnne mul tood”, „Sinu ilusad sinised silmad”, Peeter Jakobsoni Vene-Türgi sõja aegne luuletus „Maritsa jõe kaldal” (Kihnus „Maretsa jõe kaldal”) jpt (vt Kumpan 2008). **VIDEO 5.**

Vaimulikke laule lauldakse Kihnus enamasti kahe- või kolmehäälselt. Kuigi ortodoksne laulmine eeldab ka meeshääli, jäi Kihnus valdavaks naistelaul. Olid käibel ka paljud luteri koraalid, mida lauldakse tänaseni kirikus, matustel, kodus jm. Pole täpselt teada, mis ajal need Kihnu jõudsid, kuid pole võimatu, et neidki on õpetanud oma kirikukooris Elena Dubkovskaja, 1905. aastast Kihnus tegutsenud preestri Feodor Dubkovski abikaasa, Häädemeeste kirikuõpetaja ja koolidirektori Peeter Laredei noorem õde. Mitmehäälne laulmine kandus üle ka riimilistesse rahvalauludesse. Vahendajaks said Elena Dubkovskaja õpetatud koorilaulud. Ta on Kihnu toonud ka oma venna 1898. aastal loodud laulu „Hoia Häädemeeste randa“, mis on tänaseni väga populaarne Kihnu hümnina. Meloodia algus on kohalikus käibes muutunud originaalist oluliselt lahknevaks ning mitmehäälsus lihtsustunud (vrd Laredei 1930, nr 29). Ei ole teada, kas sellised muudatused on teinud Elena Dubkovskaja ise või on need kujunenud aja jooksul sulises käibes. Häädemeeste on laulutekstis *Kihnuga* asendanud ilmselt tema.



Kui är-kab ke-va-de ü-le maa, viib jää-kat-te me-relt mi - ne - ma, siis
 Kih-nu ran-na rah-vas ka on ran-das räi - mi püü-de-mas.
 le-malt kuul-dak-se üi - de - iält, noo-ta säe-tak-se me - re piäl,
 aerud need plaksu-vad, paadid need kõiku-vad, soovid sõud-jate südame-s liikuvad:
 Loo-ja, võ-ta õn-ne an-da, oi - a Kih-nu me-re-ran - da,
 Loo-ja, võ-ta õn-ne an-da, oi - a Kih-nu me-re-ran - da!

RKM, Mgn II 31c –
 Otilie Niinemägi
 (Kõiva) < Olga
 Klaas, sünd 1897
 ja Elisabet Türk,
 sünd 1899 (1956)

20. sajandi esimesel poolel tuli Kihnu ka raamatu- ja levilaule. Need levisid kooli ja harrastustegevuse kaudu, osalt kandusid suulise pärimusena mandrilt. Kihnlaste käsikirjalised laulikud on täis laulutekste, mis on pärit 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse trükitud laulikute ning mis levisid suulises traditsioonis liitunud uuemate rahvaviisidega. Eestis heliplaatide ja raadio vahendusel levinud lauludest olid Kihnus populaarsed „Noorusraalt kolm lille noppisin“, „Mu kodu on Roslagen, Rootsimaa rand“, „Hulkuri valss“ jne.



Katrin Kumpan. Liisa Tomasbergi foto